

Voorzien van Vorzieningen

...een onderzoek naar "nieuwe" voorzieningen en
hun initiatiefnemers op het Noord-Nederlandse
platteland

Colofon

<i>Titel</i>	Voorzien van voorzieningen; een onderzoek naar voorzieningen en hun initiatiefnemers op het Noord-Nederlandse platteland
<i>Auteur</i>	Marijke Bijzitter
<i>Thema</i>	Dit onderzoek geeft inzicht in voorzieningen en hun initiatiefnemers op het Groninger platteland. Er is verkennend onderzoek uitgevoerd naar aspecten van organisatie waaronder: aanleiding, tijd, subsidiestromen, type voorziening en doelgroep(en). Daarnaast is het sociaal kapitaal, menselijk kapitaal en persoonlijke kenmerken van de initiatiefnemers in kaart gebracht.
<i>Datum</i>	december 2010
<i>Afstudeerscriptie</i>	Rijksuniversiteit Groningen (RuG) Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen Master Culturele Geografie
	 rijksuniversiteit groningen faculteit ruimtelijke wetenschappen
<i>Begeleider RuG</i>	Tialda Haartsen
<i>Verspreiding</i>	©2010, Marijke Bijzitter : “Niets uit deze masterthesis mag worden overgenomen, gefotokopieerd of op andere wijze worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.”
<i>Refereren</i>	Bijzitter, M (2010) Voorzien van voorzieningen: een onderzoek naar voorzieningen en hun initiatiefnemers op het Noord-Nederlandse platteland. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen

Ter inspiratie

Een compilatie van fragmenten uit het boek "Hoe God verdween uit Jorwerd" van Geert Mak. Het is geenszins de bedoeling onrecht aan te doen aan het verhaal of om compleetheid weer te geven. Het is echter een boek wat ik iedereen zou willen aanraden om te gaan lezen, omdat het mij heeft geïnspireerd tot het schrijven van deze scriptie:

...Toen de boeren als economisch bindmiddel wegvielen leek het alsof iedereen naar nieuwe banden begon te zoeken: de clubs, de merke, het kaatsen, de taal, de tradities. Zo werden de economische banden binnen de dorpsgemeenschap vervangen door sportieve en culturele. 'Dat valt me wel op,' zei Peet, 'al die nieuwbouwmannen staan weer te tippen'...

...Het succes van veel uitvoeringen, wedstrijden, samenkomsten en andere projecten is dikwijls te danken aan de inzet van één of twee gangmakers, maar het omgekeerde gaat ook op. Een enkeling kan ook veel kapotmaken, voor lange tijd...

...Naast de auto en de televisie sloeg de moderne tijd met harde hand toe, een verandering die in geen statistiek terug te vinden is. Bijna overal veranderde het dorpsbeeld. Er werd gezaagd en gehakt, verwilderde hoekjes verdwenen, straatkeien werden overdekt met asfalt en vervallen arbeidershuisjes werden vervangen door strakke woningen van gele baksteen. De variëteit aan dorpen en landschappen begon te vervagen...

...Naarmate de steden meer in de problemen kwamen werd men zich op het platteland bewuster van de eigen waarden. Die toegenomen dorps trots was een algemeen verschijnsel. Overal rondom Jorwerd was een streven merkbaar om dorpen uit te rusten met iets eigens, iets speciaals dat het dorp deed onderscheiden van de rest...

...Nu lagen de verhoudingen in de twintigste eeuw niet meer zo simpel. Het was allang niet meer de gesloten stad tegenover het naïeve, openliggende platteland. Op allerlei manieren had de stad de afgelopen decennia het platteland geïnfilteerd, met forensen en rijke gepensioneerden, met geld, met auto's en met honderdduizenden kabelaan sluitingen...

...In het midden van de jaren negentig begon in de kleine dorpen de bedrijvigheid weer enigszins toe te nemen. De verandering van de bevolking van het platteland bleek niet te vatten in één simpel model: de eeuwige uitstroom van het kleine dorp naar de grotere plaats. Ligging werd bijvoorbeeld een minstens zo belangrijk gegeven. Overal werden dorps huizen gebouwd en sportterreinen aangelegd. Rijdende winkels doorkruisten een groot deel van het platteland, en vingden zo het gemis aan een dorpskruidenier gedeeltelijk op. Ook veel dorps scholen bleken alles redelijk te doorstaan. Het vervoersprobleem werd opgelost door kleine busjes die op afroep reden. De meeste Jorwerders hadden zich bij de situatie neergelegd. Men klaagde erover dat het dorp stiller was geworden en minder gezellig, maar de praktische problemen had men opgelost...

(bron afbeelding: www.geertmak.nl)

Voorwoord

Deze thesis is een onderzoek ter afsluiting van mijn master-opleiding Culturele Geografie aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Gedurende de uitvoering van het onderzoek ben ik me bewust geworden van de actualiteit en interesse omtrent het onderwerp 'voorzieningen op het platteland'.

De media scheppen veelal een negatief beeld over het verschralende platteland en het verdwijnen van voorzieningen. Toen ik aan mijn scriptie begon dacht ik dan ook de wereld te gaan verbeteren. Ik ben (gelukkig) echter verrast door alle positieve geluiden die ik hoorde van personen en organisaties die actief zijn rondom dit thema. Er heerst vooral het moraal: "Veranderingen zijn een kans" en daar werd en word ik blij van.

Het proces van onderzoek doen gaat (anderen hebben mij dit doen geloven) nooit volgens planning, kent altijd momenten van onzekerheid en bevat een aantal 'dipjes'. Terugkijkend heb ik al deze fases ook ervaren. Zonder een aantal mensen had ik wellicht de eindstreep niet gehaald. Graag wil ik mijn begeleider Tialda Haartsen bedanken die mij vanuit de RuG inhoudelijk gemotiveerd heeft. Daarnaast wil ik natuurlijk studiegenoten, vrienden, familie en mijn partner alle lof geven voor morele steun en aanmoediging tijdens het schrijven.

Tot slot wil ik kwijt dat ik heel trots ben op het eindresultaat. Ik hoop dat u dit rapport dan ook met interesse zult lezen, moge het daarnaast een inspiratiebron zijn voor initiatief!

met vriendelijke groet,

Marijke Bijzitter

Groningen, december 2010

Samenvatting

In Europa, maar ook in Nederland, hebben we te maken met bevolgingskrimp. Door bevolgingskrimp kan het draagvlak voor (lokale) voorzieningen onder druk komen te staan (Nimwegen, 2009). Vanuit internationaal perspectief heeft Nederland echter een hoog voorzieningenpeil. Dit is voor een deel te danken aan de relatief hoge bevolkingsdichtheid van het platteland. Daarnaast zijn belangenorganisaties erin geslaagd voorzieningen op het platteland te behouden. Enerzijds gebeurde dat door normeringen voor het platteland te versoepelen. Anderzijds worden er initiatieven ontplooid om voorzieningen in stand te houden of te realiseren (SCP 2006). Deze laatste “nieuwe” initiatieven staan in dit onderzoek centraal. Door het relatief onbekende onderzoeksterrein heeft de onderzoeksvraag een exploratief karakter:

Wat voor nieuwe voorzieningen bestaan er op het Noord-Nederlandse platteland en zijn er patronen of algemeenheden te ontdekken met betrekking tot de initiatieven en/of initiatiefnemers?

Allereerst is er een inventarisatie van nieuwe voorzieningen gemaakt op het Noord-Nederlandse platteland. Naar aanleiding van de hoeveelheid gevonden cases is besloten om het onderzoek alleen in de provincie Groningen voor te zetten. Deze “database” met gevonden cases is geanalyseerd op verschillende variabelen, om zo een indruk te krijgen van de inhoud van de dataset. Vervolgens is door middel van maximumvariatie een aantal cases gekozen. Door gebruik te maken van een gestructureerd telefonisch interview vindt een verdieping van deze cases plaats. De resultaten zijn inzichtelijk gemaakt middels beschrijvende statistiek.

Uit het onderzoek blijkt dat er op het platteland in de provincie Groningen nauwelijks behoefte is aan extra dagelijkse voorzieningen. Er is wel opvallend veel behoefte aan een voorziening waarbij ontmoeting met een lagere frequentie van gebruik (periodiek/ lange termijn) centraal staat. Daarnaast vertaalt de algemene zorg over het gebrek aan beweging in Nederland, zich op het Groninger platteland naar nieuwe voorzieningen betreffende sport en beweging. Deze sportvoorzieningen richten zich vooral op de doelgroepen kinderen, jongeren en ouderen. Het voorkomen van bepaalde klachten is veelal de aanleiding om een sportvoorziening op te zetten.

De kosten van het organiseren van een voorziening lopen ver uiteen, omdat het afhankelijk is van de inhoud. Subsidies worden het vaakst verkregen van de provincie en gemeente, waarbij de laatstgenoemde per voorziening het meeste geld verstrekt. Het tijdsproces van een idee tot realisatie van een voorziening loopt ver uiteen. Positief is dat 10 van de 17 initiatieven binnen een jaar gerealiseerd waren. De andere 7 initiatieven hebben daarentegen meer tijd nodig om realiteit te worden en bij een enkeling duurde dit proces zelfs ruim 6 jaar.

Het hebben van ontmoetingsplekken in het dorp werd in de literatuur als relevant aangemerkt, omdat dit een platform zou zijn voor het faciliteren van sociaal kapitaal. Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste dorpen waar initiatieven zijn ontplooid, beschikken over een ontmoetingsruimte. Uit de telefonische gesprekken met de initiatiefnemers bleek echter niet dat deze ontmoetingsruimtes een belangrijke rol hebben gespeeld bij het vormen van het idee voor een nieuwe voorziening. Er zijn daarnaast ook dorpen in de dataset waarbij de initiatiefnemers niet beschikken over een ontmoetingsruimte. Opvallend is dat 46% van de personen initiatief neemt wanneer zij relatief kort in het dorp wonen.

Initiatief nemen tot het organiseren van een voorziening is niet iets wat een dorpsbewoner alleen doet. Gemiddeld zijn er 2,8 personen per voorziening bij betrokken. De gemiddelde leeftijd van de initiatiefnemer ligt in de provincie Groningen rond de 50 jaar. In totaal zijn er meer mannen dan vrouwen die initiatief nemen. Iets minder dan de helft beschikt over een hoge mate van menselijk- en/of sociaal kapitaal. Uit de cijfers blijkt echter niet dat een hoge mate van menselijk- en/of sociaal kapitaal een noodzakelijk kenmerk is van een initiatiefnemer.

Verder onderzoek is nodig om en betrouwbare en generaliseerbare resultaten te verkrijgen.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	Inleiding	pag. 12
	1.1 aanleiding	
	1.2 doelstelling, probleemstelling, onderzoeksvragen	
	1.3 werkwijze	
	1.4 relevantie onderzoek	
	1.5 leeswijzer	
Hoofdstuk 2	Voorzieningen in hun context	pag. 14
	2.1 ontwikkelingen op het platteland rondom voorzieningen	
	2.2 typologieën	
	2.3 functie(s) van voorzieningen	
	2.4 recente cijfers	
Hoofdstuk 3	Theoretisch kader	pag. 20
	3.1 “nieuwe” voorzieningen	
	3.1.1 voorbeelden van “nieuwe” voorzieningen	
	3.2 conceptueel model	
	3.2.1 Collectieve of individuele wens	
	3.2.2 initiatiefnemer(s)	
	3.2.3 randvoorwaarden	
Hoofdstuk 4	Methodologie	pag. 26
	4.1 operationaliseren theoretische begrippen	
	4.1.1 menselijk kapitaal	
	4.1.2 sociaal kapitaal	
	4.1.3 beleid	
	4.2 afkaderen begrip ‘platteland’	
	4.3 dataverzameling en –analyse	
	4.3.1 verzamelen cases en data, fase 1	
	4.3.2 selectie cases en verzamelen data, fase 2	
	4.4 meetinstrument	
	4.5 koerswijzigingen tijdens uitvoering onderzoek	
	4.6 betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit	

Hoofdstuk 5	Resultaten	pag. 32
	5.1 overzicht resultaten globale analyse	
	5.2 overzicht resultaten verdieping	
	5.2.1 resultaten betreffende initiatiefnemer(s)	
	5.2.2 resultaten betreffende groepssamenstelling	
Hoofdstuk 6	Conclusie	pag. 44
	6.1 conclusies over “nieuwe” voorzieningen en hun initiatiefnemers	
	6.2 discussie	
Bijlagen	I-vragenlijst	
	II- lijst met gevonden voorzieningen	

Lijst van figuren

	pagina	
Figuur 1	Voorzieningenindex op basis van postcodegebieden	17
Figuur 2	Tevredenheid met de voorzieningen in de buurt naar stedelijkheidsklasse	18
Figuur 3	Conceptueel model “hoe ontstaan nieuwe voorzieningen”	21
Figuur 4	Omgevingsadressendichtheid Noord-Nederland 1 jan 2009	28
Figuur 5	Verzameling cases en hun benaderde organisaties per provincie	29
Figuur 6	Gemeenten in provincie Groningen en de gevonden cases	32
Figuur 7	Type voorziening	33
Figuur 8	Overzicht van de variabelen: ‘Frequentie van het gebruik’ en ‘Type voorziening’	34
Figuur 9	Aanleiding tot nemen van initiatief	34
Figuur 10	Overzicht van de variabelen: ‘Type voorziening’ en ‘Aanleiding tot nemen initiatief’	35
Figuur 11	Doelgroep van voorziening	35
Figuur 12	Overzicht van de variabelen: ‘Type voorziening’ en ‘Doelgroep(en)’	36
Figuur 13	Overzicht van de variabelen: ‘Aanleiding tot nemen initiatief’ en ‘Doelgroep(en)’	37
Figuur 14	Subsidiestromen in beeld	37
Figuur 15	Tijdsduur van de organisatie van voorzieningen	38
Figuur 16	Overzicht van de variabelen ‘Tijd’ en ‘Type voorziening’	38
Figuur 17	Overzicht van de variabelen ‘Tijd’ en ‘Aanleiding tot nemen initiatief’	38
Figuur 18	Boxplot omtrent leeftijd ten tijde van initiatiefneming	39
Figuur 19	Boxplot omtrent woongeschiedenis in het dorp waarin initiatief ontplooit werd	39
Figuur 20	Tijdsbesteding van initiatiefnemers uitgesplitst naar geslacht	40
Figuur 21	Variabelen van “Sociaal kapitaal” uitgesplitst naar geslacht en faciliteren van sociaal kapitaal in het dorp door middel van ontmoetingsplekken	40
Figuur 22	Totaal sociaal kapitaal	41
Figuur 23	Variabelen van “Menselijk kapitaal” uitgesplitst naar geslacht	41
Figuur 24	Totaal menselijk kapitaal	42
Figuur 25	Samenstelling van de groepen naar geslacht	42
Figuur 26	Samenstelling van de groepen naar tijdsbesteding	42
Figuur 27	Menselijk- en sociaal kapitaal van de groepen initiatiefnemers	42

1.1 Aanleiding

In Europa, maar ook in Nederland, hebben we te maken met bevolkingskrimp. Volgens de prognoses zullen zes van de tien gemeenten in Nederland rond 2035 met teruglopende inwoneraantallen te maken krijgen (VROM 2009). Door bevolkingskrimp kan het draagvlak voor (lokale) voorzieningen onder druk komen te staan (Nimwegen, 2009). Een gevolg kan zijn dat voorzieningen als scholen, winkels en supermarkten op het platteland moeten sluiten.

Vanuit internationaal perspectief heeft Nederland echter een hoog voorzieningenpeil. Dit is voor een deel te danken aan de relatief hoge bevolkingsdichtheid van het platteland. Daarnaast zijn belangenorganisaties erin geslaagd voorzieningen op het platteland te behouden. Enerzijds gebeurde dat door normeringen voor het platteland te versoepelen, bijvoorbeeld het verlagen van het minimum aantal leerlingen voor een basisschool. Anderzijds worden er initiatieven ontplooid om voorzieningen in stand te houden of te realiseren (SCP 2006). Er wordt meer van de bewoners verwacht dan voorheen voor wat betreft het ontwikkelen van nieuwe economische activiteiten (LNV 2004 uit SCP 2008).

Deze laatste “nieuwe” initiatieven staan in dit onderzoek centraal. Door de vele veranderingen op het platteland is er een vraag ontstaan naar andere vormen van voorzieningen die op het huidige platteland rendabel zijn. Deze vraag leidt tot initiatieven die de behoefte naar een bepaalde voorziening vervult (bijvoorbeeld: multifunctionele accommodaties, aandeelhouderschap buurtsupers, flexibel sportabonnement etc.). Hoe ontstaan deze initiatieven?, wie neemt de leiding, wie betaalt het? en voor wie is het bedoeld? Op onder andere deze vragen zal antwoord worden gegeven in dit onderzoek.

1.2 Doelstelling, probleemstelling, onderzoeksvragen

Probleemstelling

Er is geen inzicht in nieuwe voorzieningen en hun initiatiefnemers, welke georganiseerd worden op het Nederlandse platteland.

Doelstelling

Het beschrijven van patronen of gemeenschappen van nieuwe voorzieningen en hun initiatiefnemer(s) op het Noord-Nederlandse platteland, zodat er mogelijk oplossingsgerichte kennis komt ten behoeve van het stimuleren van dergelijke initiatieven.

Onderzoeksvraag

Wat voor nieuwe voorzieningen bestaan er op het Noord-Nederlandse platteland en zijn er patronen of gemeenschappen te ontdekken met betrekking tot de initiatieven en/of initiatiefnemers?

Deelvragen

- Wat zijn voorzieningen?
- Hoe zijn voorzieningen op het Nederlandse platteland georganiseerd?
- Wat zijn “nieuwe” voorzieningen?
- Welke patronen of gemeenschappen zijn er te ontdekken met betrekking tot “nieuwe” voorzieningen en/of hun initiatiefnemers?

1.3 Werkwijze

Allereerst zal er een inventarisatie van nieuwe vormen van voorzieningen plaatsvinden op het Noord-Nederlandse platteland. Deze “database” zal worden geanalyseerd op verschillende variabelen, om zo een indruk te krijgen van de inhoud van de dataset. Vervolgens wordt door maximumvariatie een aantal cases gekozen. Bij deze cases vindt verdieping plaats door middel van een telefonisch interview. Door middel van beschrijvende statistiek zal er antwoord worden gegeven op de hoofdvraag van het onderzoek.

1.4 Relevantie onderzoek

Landelijk is er problematiek rondom krimpregio's en één van de zaken waarmee dit in verband wordt gebracht is een tekort aan voorzieningen. Dit zorgt voor een vraag naar oplossingsgerichte kennis. Door naar patronen en algemeenheden te zoeken kan inzicht komen in enkele ontstaansvoorwaarden. Hiermee wordt bedoeld dat er mogelijk overeenkomende ingrediënten zijn tussen “nieuwe” voorzieningen en hun initiatiefnemers. Wellicht kunnen deze overeenkomsten ook in een zelfde situatie op een andere plek succesvol geïmplementeerd worden. De overheid zou met deze kennis kunnen bijdragen aan het stimuleren van rendabele voorzieningen (op het platteland).

In dit onderzoek wordt een relatief onbekend terrein inzichtelijk gemaakt. Er zijn weinig studies gedaan naar vormen van voorzieningen op het platteland. De studies die er zijn, betreffen vooral de diversificatie en verbreding van diensten van de agrarische sector (Herslund, 2007; Shortall, 2004; van der Ploeg, 2000b; Knickel, 2000). Voor zover bekend zijn er over veranderingen op het platteland met betrekking tot het voorzieningenniveau maar enkele publicaties verschenen. Nationaal zijn deze veelal in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Steenbekkers, 2006; Simon, 2007; Vermeij, 2008) of het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (van der Kooij, 2003; Engbersen, 2005) geschreven. Internationaal zijn er enkele cases van nieuwe vormen van voorzieningen beschreven (Lægren, 2002; Liff, 1998; Hinde 1997). Deze beschrijven vooral de combinatie van nieuwe technologie (internet, telecom etc.) en bestaande voorzieningen. Bronnen die dit onderwerp het dichtst naderen zijn enkele Duitstalige publicaties (Favry 2006, BBSR 2010). Deze beschrijven eenzelfde situatie met betrekking tot voorzieningen als in Nederland en de auteurs moedigen het creëren van een database en verder wetenschappelijk onderzoek aan.

Er is echter geen systematisch onderzoek verricht naar “nieuwe” voorzieningen op het platteland buiten de agrarische sector. Aan de ene kant maakt het ontbreken van literatuur bestudering van het onderwerp moeilijk, aan de andere kant is dat juist een goede reden om dit onderzoek uit te voeren.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de relevante informatie behandeld die in de literatuur is gevonden over voorzieningen. Ontwikkelingen op het platteland, typologieën, functies en recente cijfers omtrent voorzieningen komen hierin aan bod. Vervolgens is in hoofdstuk 3 het theoretische kader te lezen, waar (ondersteund door een conceptueel model) de benodigde kennis voor dit onderzoek uiteengezet wordt. Hoofdstuk 5 bespreekt door middel van beschrijvende statistiek de resultaten en als laatste sluit hoofdstuk 6 af met de conclusie en discussie.

Voorzieningen in hun context

Het Nederlandse woord voorzieningen is een verwarrend begrip, omdat het meerdere betekenissen heeft (van Dale, 2010). De betekenis “Een maatregel waarmee je ergens zorg voor draagt” is in dit onderzoek van toepassing, voorzieningen hebben dus primair een verzorgende functie. Het synoniem faciliteit is helderder, dit woord beschrijft dingen die het bestaan of het verblijf vergemakkelijken. In deze scriptie wordt met het woord voorzieningen dan ook bedoeld; maatregel waarmee je ergens zorg voor draagt en die het bestaan of verblijf van mensen vergemakkelijkt.

Hiertoe behoren goederen en diensten met grote publieke behoefte, bijvoorbeeld: toegang tot energie, water, riolering, telecommunicatie, openbaar vervoer, winkels, onderwijs, cultuuraanbod, kinderopvang, ontmoetingscentra, bibliotheek, sport en gezondheidszorg.

2.1 Ontwikkelingen op het platteland rondom voorzieningen

In verschillende dorpen in Nederland zijn voorzieningen volledig verdwenen – de laatste winkel, de laatste school – en waar dat niet is gebeurd, staan de nog aanwezige voorzieningen onder druk (SCP 2006). Deze ontwikkeling wordt door bewoners veelal als negatief ervaren. Deze emotie is min of meer overgenomen door beleidsmakers, want in beleidstermen wordt ook wel over een ‘verschralend’ platteland gesproken. De verhalen over een verschralend platteland moeten echter genuanceerd worden (Van der Kooij, 2003). Ten eerste is het verdwijnen van voorzieningen niet per definitie negatief. Ten tweede dient deze verschraling in het perspectief van de schaalvergroting te worden geplaatst. Vooral de veranderingen in schaalgrootte bepalen of voorzieningen nog in dorpen voorkomen. Het feit dat het schaalvergrotingsproces vooral de voedingsmiddelenindustrie betrof, heeft de situatie met betrekking tot voorzieningen op het platteland verminderd. Sluiting als gevolg van schaalvergroting betekent onvermijdelijk dat de gebruikers verder moeten reizen om de (overgebleven) vestigingen te bereiken (SCP 2006).

De sterk toegenomen automobiliteit (Marsden, 2009) heeft voor een grotere actieradius in het dagelijks leven gezorgd. De schaalvergroting van voorzieningen versterkte dit effect nog eens extra. De meeste dorpen verloren hierdoor hun autonomie, en veranderden in woondorpen, waarbij bewoners moeten reizen voor werk, winkels en vrijetijdsbesteding (SCP 2008, Thissen in Smeink 2001). Voor plattelandsbewoners die zich niet zelfstandig kunnen verplaatsen, kan verschraling van voorzieningen tot problematische situaties leiden en grote afhankelijkheid van anderen met zich meebrengen. Dit betreft voornamelijk kwetsbare bewoners als ouderen en kinderen (Steenbekkers 2006, Thissen in Smeink 2001).

De huidige samenleving wordt gedragen door een combinatie van sociale netwerken en interactieve medianetwerken (SCP 2006, Metzke 2004). Dit heeft tot gevolg dat zowel mensen als voorzieningen steeds minder lokaal gebonden zijn. Vooral het interactieve medianetwerk zorgt voor grote geestelijke mobiliteit en vrijheid.

Ook de samenstelling van de bevolking heeft grote invloed op het platteland (Engbersen, 2005). Niet alleen de draagkracht van voorzieningen veranderd, ook de vraag naar bepaalde typen voorzieningen. De bevolkingssamenstelling veranderd door demografische trends als vergrijzing en ontgroening. Deze combinatie zorgt ervoor dat er een ‘dubbele’ vergrijzing optreedt op het platteland. Ook counterurbanisatie, waarbij stedelingen (import) naar het platteland verhuizen voor rust en ruimte, zorgen voor een veranderende bevolkingssamenstelling van dorpen.

Uit een rapport van het Sociaal cultureel planbureau (2007) blijkt dat plattelandsbewoners vooral de winkels, de basisschool, de pinautomaat, de zorg voor ouderen, de uitgaansgelegenheden voor jongeren en de bibliotheek missen. Het proces van verdwijnen van voorzieningen is op zichzelf echter geen negatief proces. Deels zorgen bewoners ook zelf voor het verdwijnen van voorzieningen door hun koop- en activiteitenpatroon. Dat groeit namelijk mee met ontwikkelingen als schaalvergroting en groei van

mobiliteit. Daarnaast is de behoefte aan voorzieningen deels verplaatst van dichtbij huis, naar dichtbij het werk.

2.2 Typologieën

Er zijn diverse typologieën in de literatuur bekend om voorzieningen in te delen of te categoriseren. Iedere typologie baseert zich op één of meerdere kenmerken van voorzieningen:

Een eerste indeling is op basis van bekostiging namelijk: publieke of commerciële/private financiering (van Dam, 2000). Voorzieningen kunnen zich echter op een vloeiende schaal bevinden tussen publiek en commercieel, in die zin is deze indeling een schaalverdeling met twee 'extremen'. Musea worden bijvoorbeeld veelal met publieke subsidies ondersteund, maar zijn tegelijkertijd ook vaak commerciële instellingen met private investeerders. Steeds vaker is er sprake van een publiek-private samenwerking.

Een tweede indeling kan worden gemaakt in noodzakelijke en niet noodzakelijke voorzieningen (Molenaar 1992 in Van Dam 2000). Door stijging van de welvaart en veranderingen in de samenleving verandert de publieke behoefte en daarmee de noodzaak voor bepaalde voorzieningen. Waar eerder een school, kerk en kroeg "noodzakelijk" was, is er nu ook vraag naar bredere gezondheidsdiensten en ouderenzorg op het platteland (BBSR, 2010). Uitgesproken noodzakelijke voorzieningen zijn bijvoorbeeld: basisscholen en gezondheidszorgvoorzieningen. Maar als je aan musea of sportvoorzieningen denkt is de discussie met betrekking tot 'het noodzakelijk zijn' al minder helder. Deze indeling is daarom erg subjectief en vooral een individuele en politieke zaak (van Dam, 2000).

Ten derde is er de indeling in infrastructuren (BBSR, 2010), welke bestaat uit de technische infrastructuur, de infrastructuur van bereikbaarheid en de sociale infrastructuur. De technische infrastructuur bestaat uit alle nutsvoorzieningen die fysiek gebonden zijn aan een plaats zoals: water, gas, elektra, verwarming, telecommunicatie, afvoer van afval en riolering. De infrastructuur van bereikbaarheid bestaat uit het openbaar vervoer en het stratenpatroon; met andere woorden de toegang tot mobiliteit (verkeersstructuur en vervoersmiddelen). De sociale infrastructuur is de grootste groep voorzieningen, hieronder vallen voorzieningen als: politie, scholen, bibliotheken, kerken, kinderdagverblijven, ziekenhuizen, sportfaciliteiten etc.

Deze indeling is van belang bij gebiedsontwikkeling omdat elke infrastructuur een mate van mobiliteit kent. Het ontwikkelen van infrastructuren met een kleine ruimtelijke mobiliteit is duurder dan infrastructuren met grote ruimtelijke mobiliteit. Het ontwikkelen van technische infrastructuur is door de lage mobiliteit bijvoorbeeld duur in aanleg en ontwikkeling. Het ontwikkelen van sociale voorzieningen is daarom relatief goedkoop, vanwege de relatieve grote ruimtelijke mobiliteit.

Tot slot is er een indeling in voorzieningen op basis van de frequentie van het gebruik. Deze is afgeleid van de in 1933 ontwikkelde centrale plaatsen theorie van de Duitse econoom Christaller. De locatie van voorzieningen wordt bepaald door de hoeveelheid gebruikers. Er zijn theoretisch gezien drie hiërarchische lagen, namelijk;

- Gebruik op korte termijn/Dagelijkse voorzieningen:
Bijvoorbeeld een basisschool, bushalte, brievenbus, buurtsuper
- Gebruik op middellange termijn/ periodieke voorzieningen:
Bijvoorbeeld een grote supermarkt, bank, bibliotheek, treinstation, postkantoor
- Gebruik op langere termijn/gespecialiseerde voorzieningen:
Bijvoorbeeld een ziekenhuis, universiteit, musea, bioscoop

Volgens deze indeling "dekken" alleen kleine dorpen de dagelijkse voorzieningen. Grote dorpen dekken ook de periodieke voorzieningen en steden tevens de meer gespecialiseerde voorzieningen. Naarmate mensen in

een “stedelijker omgeving” wonen, hoeven ze dus minder afstand af te leggen naar alle voorzieningen. Vanwege lokale variabelen en bijvoorbeeld toename van mobiliteit zijn deze afstanden echter variabel.

Uit alle bovenstaande typologieën is de indeling op basis van frequentie van het gebruik het meest zinvol voor de analyse van de data. In dit onderzoek wordt verwacht voornamelijk dagelijkse en periodieke voorzieningen te vinden, omdat dit type voorzieningen door (lokaal) initiatief kan ontstaan. Tevens zullen deze (meestal kleinschalige) voorzieningen het eerst verdwijnen of onder druk staan. Urgentie zorgt namelijk voor inventiviteit en daadkracht (Baars-van Moorsel in Altink 2004). Het anders organiseren van bijvoorbeeld winkels, zorg, onderwijs, sport en dienstverlening heeft dan ook de aandacht tijdens het verzamelen van data. De indeling in bekostiging (publiek-privaat) en infrastructuur zijn minder zinvol, omdat waarschijnlijk alle voorzieningen in één groep zullen vallen. De indeling in noodzaak is niet zinvol, omdat deze een hoge mate van subjectiviteit kent.

2.3 Functie van voorzieningen

Voorzieningen hebben het doel om het bestaan of verblijf van mensen te vergemakkelijken en hebben daarmee primair een verzorgende functie (zie ook § 2.1). Naast deze hoofdfunctie vervullen voorzieningen bewust of onbewust nog nevenfunctie(s). Bijvoorbeeld een economische functie (ondernemerschap), een educatieve functie (school, dorps huis) of een sociale functie (ontmoetingsplek). Deze functies kunnen van toepassing zijn voor zowel de uitbater of de gebruiker van de desbetreffende voorziening.

De economische functie is aanwezig in lokale ondernemingen als supermarkten, winkels en dienstverlenende voorzieningen (bijvoorbeeld kapper, bouwbedrijfjes etc). Deze groep voorzieningen is relatief kwetsbaar voor sluiting. Dit type voorzieningen wordt (meestal) niet gesubsidieerd en verdwijnt wanneer er niet genoeg winst wordt gemaakt. Ook “interne” redenen als het gebrek aan opvolging of relationele problemen (bijvoorbeeld scheiding) kunnen ervoor zorgen dat de voorziening verdwijnt.

Logischerwijs heeft een school een educatieve functie, maar minder bekend is dat ook een dorps huis van oudsher een educatieve functie kent. Het dorps huis is net als het buurthuis ontstaan vanuit het Volkshuis, bedoeld om de sociale omstandigheden te verbeteren, door de arbeiders en de goedgeoede burgerij dichter bij elkaar te brengen. Door het aanbieden van diverse activiteiten (“leerzame en gezellige bijeenkomsten”) zou de volksoontwikkeling worden bevorderd. De ideeën rond het oprichten van dorps huizen werden landelijk overgenomen door een elite die zich met volksverheffing bezig hield (SCP 2006). Naast deze educatieve functie hebben dorps huizen, buurtcentra en scholen ook een (onbewuste) sociale functie.

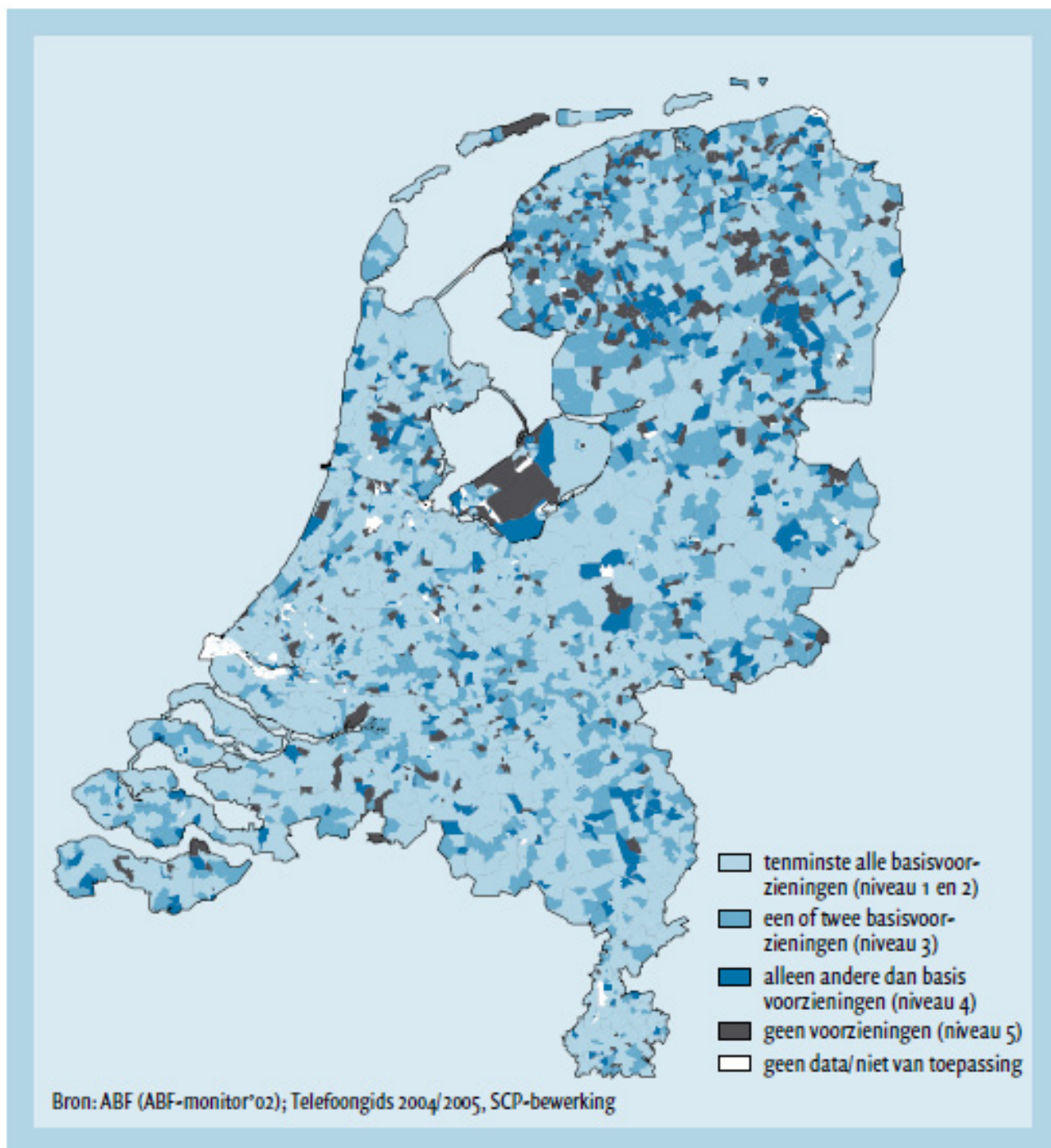
Deze vaak onbewuste sociale functie van voorzieningen ontstaat doordat voorzieningen een ontmoetingslocatie zijn voor de gebruikers. De aanwezigheid van voorzieningen wordt daarom vaak gezien als meetlat voor leefbaarheid en/of sociale vitaliteit in een dorp. Dit is echter geen juiste redenering, ook dorpen met weinig of zelfs geen voorzieningen kunnen een hoge leefkwaliteit hebben en daarmee leefbaar zijn (Thissen, 2008).

2.4 Recente cijfers

Het platteland met zijn verhoudingsgewijs lage bevolkingsdichtheid biedt een beperkt draagvlak voor voorzieningen (SCP 2006). In figuur 1 is de voorzieningenindex per postcodegebied te zien. Onder basisvoorzieningen worden de winkel, huisarts en basisschool verstaan. Het aantal postcodegebieden zonder voorzieningen (niveau 5) valt erg mee. Deze globale kaart laat zien hoe het met de verdeling van voorzieningen in Nederland gesteld is. Op het platteland van Noord-Nederland is bijvoorbeeld het aandeel van de bevolking dat geen voorzieningen in de directe omgeving heeft, groter dan gemiddeld op het platteland. Daarnaast blijft de provincie Flevoland ver achter qua voorzieningenniveau bij de rest van

Nederland (SCP 2006).

Figuur 1 : Voorzieningenindex op basis van postcodegebieden (bron: SCP 2006)

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	Nederland
winkel	81,4	84,0	82,9	79,8	64,9	79,1
basisschool, huishoudens met kinderen van 12 jaar en jonger	78,9	86,0	88,3	91,6	89,8	87,3
basisschool, alleen gebruikers	88,3	91,6	92,9	94,0	92,6	91,1
voorziening voor jongeren	43,2	47,9	49,7	52,6	55,0	49,2
speelvoorziening, ouders met kinderen van 12 jaar en jonger	50,4	55,9	60,2	62,8	67,7	59,6
crèche, ouders met kinderen van 4 jaar en jonger	72,8	80,0	79,2	82,1	82,4	79,6
parkeervoorziening	53,8	65,9	67,3	69,9	73,7	66,0
parkeervoorziening, autobezitters, één auto in huishouden	52,7	65,9	65,9	70,5	74,6	66,1
parkeervoorziening, autobezitters, meerdere auto's in huishouden	56,4	60,2	73,3	68,5	72,1	66,1
halte openbaar vervoer	82,4	73,9	67,2	57,6	45,6	66,1
halte openbaar vervoer, niet-auto- bezitters	84,0	76,6	67,6	61,6	56,0	75,0
groenvoorziening	69,8	79,7	81,7	85,3	89,7	81,0

Bron: VROM (WBO'02) SCP-bewerking

Figuur 2 : Tevredenheid met de voorzieningen in de buurt naar stedelijkheidsklasse, 2002 (in procenten) (bron: SCP 2006)

Om figuur 2 te kunnen interpreteren is het noodzakelijk om te weten dat de categorieën weinig- en niet stedelijk gebied worden gerekend tot het platteland (CBS, 2010). In het figuur is te zien dat met uitzondering van winkels en haltes voor het openbaar vervoer bewoners van het platteland vaker tevreden zijn over de voorzieningen in de buurt dan bewoners uit de stad. Daarnaast is een opvallende uitkomst dat bewoners van het platteland meer tevreden zijn over de basisschool dan bewoners van het stedelijke gebied. Voor alle categorieën geldt logischerwijs dat de dorpsbewoners vooral ontevreden zijn als er voorzieningen ontbreken. Voorzieningen als parkeergelegenheid, groenvoorziening en speelvoorziening scoren, zoals verwacht hoger op het platteland. VROM heeft onderzocht of er een verband is tussen krimp en ontevredenheid over voorzieningen (2009). Uit dit onderzoek bleek dat in gemeenten waar de bevolkingsomvang de afgelopen tien jaar met meer dan 5% is gedaald (de zogenaamde krimpgemeenten), de bewoners vaker ontevreden waren over het aantal voorzieningen in de buurt. Een verband tussen krimp en ontevredenheid over voorzieningen is echter niet bewezen (VROM/CBS 2009).

Het Centraal bureau voor de statistiek heeft het voorzieningenniveau in Nederland onderzocht en recentelijk cijfers gepubliceerd (juni 2010). Door het onderzoek "Aantal voorzieningen per 100.000 inwoners in landelijke en stedelijke gemeenten" regelmatig uit te voeren (2001, 2005, 2009), is het mogelijk om trends te beschrijven. Er moet bij dit onderzoek echter rekening mee gehouden worden dat alleen de voorzieningen zijn geteld waarvan de activiteit is afgeleid uit de StandaardBedrijfsIndeling. Een belangrijk kenmerk hiervan is dat de voorziening een vestiging moet hebben, de (dienstverlenende) voorzieningen met een mobiel karakter zijn in dit onderzoek dus niet opgenomen.

Een opvallende conclusie is dat er een steeds kleiner verschil in het voorzieningenniveau tussen stad en platteland bestaat. Het totaal aantal voorzieningen is 4 % gegroeid (t.o.v. 2005) en de toename op het platteland is zelfs groter dan in de stad. Het aantal voorzieningen per 100 duizend plattelanders bedraagt 1159; 29 minder dan voor stedelingen. In 2005 was dit verschil nog 65 en in 2001 zelfs 115 (CBS 2010). Wanneer deze trend doorzet zal er over ruim tien jaar geen verschil meer bestaan in

het aantal voorzieningen (per 100.000 inwoners) tussen stad en platteland. Het verschil is in werkelijkheid waarschijnlijk nog kleiner, omdat (kleinschalige) voorzieningen met een mobiel karakter niet opgenomen zijn in het onderzoek, welke naar verwachting meer voorkomen op het platteland dan in de stad. De toename van het aantal voorzieningen op het platteland is deels te verklaren door een verschuiving van de detailhandel in vervoer, vrije tijd en overige winkels in de richting van het platteland.

Naast het voorzieningenniveau is ook het type voorziening geïnterpreteerd. In de periode 2005-2009 is het aantal levensmiddelenwinkels gedaald, waaronder vooral de slaggers, bakkers en groenteboeren. In plattelandsgemeenten steeg vooral het aantal aanbieders van diensten op het gebied van persoonlijke verzorging, bijvoorbeeld: kappers, schoonheidssalons, sportscholen en zonnestudio's. Opvallend is de landelijke daling van het aantal bankfilialen, wat te verklaren is door een toename in het gebruik van internetbankieren. Kunst en cultuur concentreert zich steeds meer in de grote steden, het culturele aanbod op het platteland verschaalt in hoog tempo. In zowel de stad als op het platteland loopt het aantal horecagelegenheden terug (CBS 2010).

Theoretisch kader

Door veranderingen op het platteland (zie § 2.1) én door maatschappelijke veranderingen als individualisering, toegenomen keuzevrijheid en selectieve migratie (Simon, 2007), lijken voorzieningen in toenemende mate anders te worden georganiseerd dan voorheen. In dit hoofdstuk komen “nieuwe” voorzieningen aan bod, die de basis vormen voor dit onderzoek. Er is bewust geen beschrijving of afbakening van het begrip “nieuwe voorzieningen” gemaakt. De onderzoeker heeft op deze manier de vrijheid om dit nauwelijks onderzochte terrein in kaart te brengen.

3.1 Nieuwe vormen van voorzieningen

Voorheen waren voorzieningen gebonden aan een vaste locatie (met vaste openingstijden) en boden een gespecialiseerde functie. Tegenwoordig zijn voorzieningen in toenemende mate minder gebonden aan een locatie, kunnen veelal flexibeler open zijn en bieden een veelvoud aan informatie (mede dankzij het internet). Ook hebben ze meer een multifunctioneel karakter, doordat ze diverse functies tegelijkertijd (kunnen) vervullen.

Niet alleen voorzieningen maar ook ‘kleine dienstverleningen’ op het platteland (die functioneren als voorziening, maar niet als zodanig geregistreerd staan) worden anders georganiseerd. Door een daling van het aantal vrijwilligers worden deze taken nu op een meer flexibele manier ingevuld met bijvoorbeeld maatschappelijke stages (SCP 2007).

Om een teruglopend voorzieningenaanbod een halt toe te roepen vinden in veel dorpen initiatieven plaats om met behulp van overheidssteun voorzieningen te handhaven (SCP 2007). Verschillende oplossingen worden veelvuldig toegepast en zijn benoemd door Ball en van der Kooij (2004):

- combinatie van verschillende voorzieningen in één gebouw
- combineren van diensten voor meerdere doelgroepen
- het leggen van verbindingen tussen verschillende beleidsterreinen
- gebruik maken van kennis en inzet van bewoners

Daarnaast zijn er door de onderzoeker nog oplossingen genoteerd als aanvulling op bovenstaande:

- fuseren van verenigingen
- het mobiel maken van een voorziening

3.1.1 Voorbeelden van nieuwe vormen van voorzieningen

Meerdere faciliteiten onderbrengen in één accommodatie draagt bij aan het efficiënt aanbieden van voorzieningen op het platteland. Wat afzonderlijk geen levensvatbaarheid had, kan in bundeling mogelijk wel blijven bestaan. Het kan gaan om een extra dienst in een gebouw (bijvoorbeeld een postagentschap in een supermarkt of het verhuren van muziek en dvd's in de bibliotheek), maar ook om nieuw gerealiseerde multifunctionele accommodaties (SCP 2006).

Een iets andere manier van het efficiënt aanbieden van voorzieningen is het concept ‘brede school’. De brede school wordt omschreven als een netwerk van voorzieningen rond de school, die onderling samenwerken met het doel de ontwikkelingskansen van scholieren te vergroten. Als dat binnen één gebouw gebeurt, is er sprake van een multifunctionele accommodatie.

Mede door de wenselijkheid of de noodzaak om voorzieningen in een gebouw te combineren, floreert het dorps huis op het platteland. In interviews met bewoners van een aantal Groningse dorpen, wordt het dorps huis ook wel als een basisvoorziening bestempeld (Beckema et al. 2000). Op het noordelijke (en vooral op het Friese) platteland is er een groot aantal dorps huizen met een veelheid aan functies. Zo kunnen mensen in verschillende dorps huizen bijvoorbeeld terecht voor gymnastiek, een kapper, een ouderensoos, het afhalen van medicijnen en vergaderingen (Bok 2003). Behalve in dorps huizen en sociaal-culturele centra kunnen dorps bewoners ook vaak terecht in kerkelijke gebouwen (SCP 2006).

In de laatste jaren is een vergelijkbaar maar uitgebreider concept uit Scandinavië tot Nederland doorgedrongen, het zogenaamde ‘kultuurhus’. Een kultuurhus bevat vaak een bibliotheek en ook andere openbare voorzieningen. Daarnaast ligt de nadruk, meer dan bij een dorps huis, op samenwerking tussen de verschillende gebruikers. Een gezamenlijk management en een gezamenlijke programmering zijn hiervan belangrijke pijlers (Provincie Gelderland 2004, SCP 2007).

Door de verzuiling ontstonden er meerdere verenigingen van een zelfde sport in één dorp. De sport voetbal had bijvoorbeeld een vereniging voor protestanten en een liberale vereniging. Restanten daarvan zijn nog steeds aanwezig. Om levensvatbaarheid te vergroten is fusie een belangrijke oplossingen voor veel (kleine) verenigingen. Samenwerking staat centraal in plaats van de voormalige rivaliteit.

Mobiele bibliotheken (de bibliobus) en de mobiele supermarkt (de SRV-wagen) zijn al sinds de jaren ’60 een succesvol concept op het platteland. De meeste SRV-wagens bestaan niet meer en ook de bibliobus verdwijnt langzaam. Het idee was echter slim en zou ook nu voor andere bedreigde voorzieningen wellicht de oplossing bieden tot ontstaan of voortbestaan.

In deze paragraaf zijn de “bekende” oplossingen beschreven, maar wellicht bevinden zich op het Nederlandse platteland nog andere. De dataverzameling van dit onderzoek richt zich op voorzieningen waarbij bovenstaande oplossingen het uitgangspunt vormen en op de nog onbeschreven innovatieve voorbeelden van voorzieningen.

3.2 Conceptueel model/organisatie van voorzieningen

In figuur 3 is schematisch weergegeven hoe een “nieuwe” voorziening zou kunnen ontstaan. In het schema is opgenomen welke variabelen hierbij een rol zouden kunnen spelen. In deze paragraaf wordt het schema toegelicht per kolom.

Collectieve of individuele wens	+ Initiatiefnemer(s)	+ Voldoen aan randvoorwaarden	= Resultaat
Idee	Sociaal kapitaal Menselijk kapitaal Persoonlijke kenmerken	Beleid Financiering Lokatie Doelgroep Type voorziening	Voorziening

Figuur 3 :Conceptueel model “hoe ontstaan nieuwe voorzieningen” (bron: eigen werk)

3.2.1 Collectieve of individuele wens

Inspiratie voor een idee voor een “nieuwe” voorziening komt vaak door vraag of behoefte uit de directe omgeving. Vaker nog ontstaan ideeën door hoge urgentie van een probleem.

Een probleem stimuleert de inventiviteit van mensen en juist wanneer middelen beperkt zijn, worden mensen meer creatief en innovatief (Baars-van Moorsel in Altink 2004). Een probleem waarmee je dagelijks te maken krijgt zorgt dus voor oplossingsgerichte gedachten en ideeën. Een voorbeeld hiervan is: “jongeren hebben geen plek om naartoe te gaan”, de (hang)jongeren zijn een probleem en daardoor word er snel gedacht aan een oplossing, bijvoorbeeld het creëren van een ontmoetingsplek specifiek voor jongeren (Laegran, 2002).

Uit onderzoek is gebleken dat bepaalde voorzieningen zelfs het resultaat kunnen zijn van leefbaarheid in plaats van andersom. Bewoners die elkaar vinden in een overeenkomstige leefwijze zijn in staat om hen passende voorzieningen als gemeenschapsinitiatieven te creëren (Thissen in Schmeink 2001). Op het Nederlandse platteland wordt bijvoorbeeld het combineren van de taken zorg en arbeid als moeilijk ervaren en is daarom te benoemen als een collectief probleem (Stavenuiter 2002).

Ook een preventieve denkwijze kan de aanzet zijn voor het ontstaan van ideeën.

Bijvoorbeeld: “wanneer we een voorziening voor jongeren maken, zorgen we ervoor dat we geen overlast krijgen” (Laegran, 2002). Daarnaast kan bezoek aan andere initiatieven (die als voorbeeld dienen) zorgen voor ideeën voor het eigen dorp of situatie (Laegran, 2002).

3.2.2 Initiatiefnemer(s)

In het proces van opstarten van ideeën is er altijd een persoon die het initiatief neemt. In de literatuur wordt deze persoon ook wel ‘fou’ genoemd, een dwaas. Deze ‘dwaas’ is heel belangrijk want het is een persoon die ongeacht de hoeveelheid tijd en energie zijn nek uit durft te steken en ‘ervoor gaat’. Bij onderzoeken over vastgoed (voorzieningen zijn veelal ook een vorm van vastgoed) blijkt het steeds opnieuw dat een enkel individu een beslissende rol kan spelen voor succes (Buck Consultants International, 2004). Naast deze ‘dwaasheid’ beschikken initiatiefnemers volgens de literatuur over menselijk - en sociaal kapitaal.

Menselijk kapitaal:

De term ‘menselijk kapitaal’ wordt gebruikt om de kennis en vaardigheden van mensen uit te drukken. Dit wordt in de literatuur veelal gezien als een van de indicatoren van een succesvolle economie of organisatie, omdat leren en ontwikkelen van werknemers een voorwaarde is voor het vernieuwing (Altink 2004). In de context van dit onderzoek is echter menselijk kapitaal van individuen belangrijk.

Veel “lokale acties” worden van oudsher gevoerd door verenigingen voor dorpsbelangen, die in veel plattelandsgemeenten voorkomen (Thissen en Droogleever Fortuijn 1989). Volgens Lammerts en Doğan (2004) spelen hoogopgeleiden vaak een cruciale rol in dergelijke organisaties (in SCP 2006). Ze zijn vaker actief verenigingslid of vrijwilliger en vertegenwoordigen vaker het dorp (SCP 2008). Een initiatiefnemer(s) beschikt dus vaak over een bepaalde mate van kennis en vaardigheden.

Kennis en vaardigheden worden verworven in theorie en in de praktijk. Vooral vaardigheid met en kennis over digitale informatie en het gebruik van technologie is heden te dage belangrijk voor het succesvol zijn van individuen en organisaties (Fløysand 2007, Premkumar 1999, Hinde 1997).

Scholen, bibliotheken en andere leerinstellingen nemen graag en logischerwijs de taak op zich voor het verspreiden van kennis. Uit onderzoek blijkt dat de zogenaamde “telecottages” (internetcafés op het Engelse platteland), leren toegankelijk maakt voor kwetsbaren (voornamelijk jongeren, vrouwen en

ouderen). Een veel gebruikte manier om het menselijk kapitaal te vergroten is dan ook via het laagdrempelige internet.

Sociaal kapitaal:

Naast personen met een groot menselijk kapitaal zijn ook personen met een groot netwerk belangrijke pijlers in de gemeenschap, die aan sociale vitaliteit bijdragen (SCP 2008). Een wereldwijd geaccepteerde beschrijving van de term sociaal kapitaal komt van het Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (in Zukewich en Norris 2005) :

“Networks together with shared norms, values and understandings that facilitate cooperation within or among groups” (conferentie Budapest, 2003).

Het hebben van een groot sociaal netwerk wordt dus ook wel aangeduid met de term sociaal kapitaal. Volgens Bourdieu (1990) is sociaal kapitaal altijd gerelateerd aan macht, want door het kennen van de “juiste” mensen, is het mogelijk om plannen sneller te realiseren (in Johannesson 2003). Sociaal kapitaal wordt geproduceerd en gebruikt in dagelijkse conversaties (gesproken, geschreven, verbaal, non-verbaal etc.). Het delen van kennis, het opbouwen van vertrouwen, samen gedeelde regels creëren of een gezamenlijke betekenisgeving ontwikkelen zijn hier voorbeelden van (Fløysand 2007, Svendsen 2006). De hoeveelheid sociaal kapitaal die je hebt is afhankelijk van de geschiedenis van eerdere sociale relaties én van mensen die deze eerdere sociale relaties erkennen.

Het ontwikkelen van sociaal kapitaal kan door middel van “bridging” (buiten het bestaande relaties/netwerken) of “bonding” (binnen het bestaande relaties/netwerken). Zonder bridging vervallen lokale gemeenschappen vaak in inflexibiliteit, waarbij veranderingen die vanuit de wereld doordringen geweerd worden door de gemeenschap (Johannesson, 2002).

Ook de hoeveelheid communicatie met relaties in het sociale netwerk is van belang (Falk 2000). De inhoud van gesprekken kan tevens kwalitatief of kwantitatief van aard zijn. Zo zijn sterke relaties gebaseerd op een hoog niveau van vertrouwen (veel contact/ inhoud kwalitatief) en zwakke relaties door oppervlakkig vertrouwen (weinig contact/ inhoud kwantitatief) (Granovetter 1973 in Atterton 2007). Deze zwakke relaties zijn echter de sleutel tot bridging (Atterton, 2007) en daarmee belangrijk bij het ontstaan van initiatieven.

Door het verdwijnen van mogelijkheden tot ontmoeting (winkels, schoolplein, dorps huis etc) op het platteland neemt de ontwikkeling van sociaal kapitaal en specifiek de zwakke relaties af (Svendsen 2006, Falk 2000). Locaties worden op deze manier belangrijk, omdat het de mogelijkheid tot ontstaan van sociaal kapitaal faciliteert. Het gebrek aan ontmoetingsruimtes kan leiden tot een neerwaartse spiraal, want juist de gesprekken over koetjes en kalfjes leiden tot innovatie en ondernemerschap (Fløysand 2007).

Persoonlijke kenmerken:

Naast menselijk- en sociaal kapitaal kunnen ook persoonlijke kenmerken meespelen of iemand zich zal ontpoppen tot initiatiefnemer of niet. Leeftijd, geslacht, woongeschiedenis (hoe lang woont iemand in het dorp) en tijdsbesteding (hoeveel vrije tijd) zouden van invloed kunnen zijn. In de literatuur zijn hier echter geen gegevens over bekend. Een lange woongeschiedenis in het dorp zou kunnen bijdragen aan de rol van de ‘initiatiefnemer’, omdat hij zich meer verbonden voelt met zijn dorp.

De verwachting is dat mensen die actief zijn in het verenigingsleven vaker initiatiefnemer zullen zijn, omdat ze door contact met dorpsgenoten ‘weten wat er speelt’. Volgens Phillipson (2006) zijn personen die een collectief probleem willen oplossen een voorwaarde voor actie.

3.2.3 Randvoorwaarden

Nadat een persoon (met menselijk en sociaal kapitaal) het initiatief neemt om een idee te gaan realiseren is er nog de barrière van randvoorwaarden te overwinnen.

Om het idee te kunnen “verkopen” mag aangenomen worden dat er is nagedacht over de aard van de voorziening en de doelgroep passend voor de situatie.

Dit idee moet beleidsmatig worden getoetst. Het moet ten eerste passen binnen de ontwikkelingen die de gemeente of provincie voor ogen heeft. Ten tweede is er vaak een financiële bijdrage nodig van de overheid om de voorziening te kunnen realiseren. Tot slot is er meestal een (nieuwe) locatie nodig van waaruit de voorziening uitgeoefend kan worden. Dit komt echter steeds minder voor, omdat voorzieningen vaker een mobiel karakter hebben (zie ook §2.1 en §3.0).

De verwachting is dat de financiering de grootste barrière is in het ontstaan van “nieuwe” voorzieningen. Niet alleen de eenmalige kosten voor ‘het opstarten’ van de voorziening, maar ook terugkerende kosten voor beheer en onderhoud moeten geregeld worden. In het verleden werden (basis)voorzieningen vooral door de overheid geïmplementeerd. Door liberalisering en privatisering is dit veranderd. Nu is er vaak een samenwerking tussen overheid en de publieke sector (BBSR, 2010).

De voorzieningen voor dit onderzoek werden gevonden via de sneeuwbal methode en verwerkt in een dataset (zie § 4.3.1). Vervolgens werden de initiatiefnemers telefonisch geïnterviewd over hun voorziening (zie § 4.4). Allereerst zullen in dit hoofdstuk echter de theoretische begrippen geoperationaliseerd worden. Vervolgens wordt het onderzoeksgebied ‘Noord-Nederlands platteland’ afgebakend. Na de toelichting op dataverzameling en –analyse, komen de voor- en nadelen van het meetinstrument aan bod (§ 4.4). In paragraaf 4.5 zijn de koerswijzigingen die tijdens de uitvoering van het onderzoek plaatsvonden beschreven. Tot slot wordt kort de betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit van het onderzoek toegelicht.

4.1 Operationaliseren theoretische begrippen

Om antwoord te kunnen geven op de deelvraag: “Welke patronen of algemeenheden zijn er te ontdekken in de ontstaanswijze van deze nieuwe organisatievormen?” is het nodig om empirisch onderzoek uit te voeren. Het is belangrijk om verbanden te leggen tussen de theoretische begrippen die in het conceptueel model voorkomen, en de meetbare werkelijkheid. In dit geval zal de operationalisatie vragen opleveren voor het telefonische interview (voor de volledige vragenlijst zie bijlage I). Er zijn drie verschillende soorten theoretische termen, namelijk concreta, abstracta en het theoretisch construct (den Boer, 2005). Concreta en abstracta zijn in verhouding tot het theoretische construct eenvoudig te operationaliseren begrippen en zullen hier dan ook niet verder worden toegelicht. De theoretische constructen die voorkomen in het conceptueel model van dit onderzoek zijn: menselijk kapitaal, sociaal kapitaal en beleid. Deze zullen hieronder worden toegelicht.

4.1.1 Menselijk kapitaal

Zoals uiteengezet in paragraaf 3.2.2 doelt het begrip menselijk kapitaal op kennis en vaardigheden van personen. Volgens Lammerts en Doğan (2004) spelen hoogopgeleiden vaak een cruciale rol in initiatiefnemende organisaties, daarom zal het opleidingsniveau als een van de kenmerken voor het meten van menselijk kapitaal worden gebruikt. De vraag: “Wat is uw hoogst genoten opleiding?” zal daarom worden gesteld. Daarnaast is vooral de vaardigheid van toegang tot digitale informatie en het gebruik van technologie belangrijk voor het succesvol zijn van individuen en organisaties (Fløysand 2007, Premkumar 1999, Hinde 1997). Deze digitale vaardigheden worden daarom ook als relevant kenmerk van het menselijk kapitaal gezien. De vragen: “Heeft u een toegang tot digitale informatie?” en “Bent u vaardig in het gebruik van digitale systemen als; email, internet en netwerksites?” meten dit onderdeel van menselijke kapitaal. Het blijven ontwikkelen en leren speelt een steeds grotere rol in de samenleving. Iedereen heeft leerplicht, maar ben je ook bereid te leren wanneer je ouder bent? (Altink 2004). Een andere indicator van menselijk kapitaal is dan ook: “Bent u momenteel een (online) opleiding/cursus aan het volgen of in een andere context kennis aan het opdoen?”.

4.1.2 Sociaal kapitaal

Naast het menselijk kapitaal wordt ook het sociaal kapitaal uiteengezet in paragraaf 3.2.2. Het concept ‘sociaal kapitaal’ en de theorie rondom dit concept zijn relatief jong, daarom is er nog geen algemeen geaccepteerde manier waarop dit fenomeen gemeten kan worden (Nieminen e.a. 2008). Er wordt voor het meten van sociaal kapitaal in dit onderzoek gebruik gemaakt van de netwerkgeoriënteerde benadering. Deze benadering is gebaseerd op de theorieën van Coleman (1988) en Bourdieu (1990) en ziet sociaal kapitaal als eigenschap van individuen, die enkel kan bestaan door interactie met anderen. De indicatoren van sociaal kapitaal kunnen verschillen naar gelang de onderzoekdiscipline of het onderzoeksthema. Veel genoemde indicatoren in de literatuur zijn; vertrouwen, solidariteit, sociale participatie, politieke participatie, collectieve actie, externe en interne netwerken (bridging/bonding), maatschappelijke betrokkenheid, waardering woonomgeving en normen en waarden etc. In dit onderzoek worden alleen de indicatoren gemeten die het meest van toepassing zijn voor de onderzoeksvraag, namelijk: sociale

participatie, externe netwerken, interne netwerken en mogelijkheden tot het faciliteren van sociaal kapitaal.

Sociale participatie heeft betrekking op (actief) lidmaatschap van verenigingen en kan gemeten worden met de vraag: “van welke vereniging(en) bent u (actief) lid?”.

Het hebben van een groot sociaal netwerk wordt ook wel aangeduid met de term sociaal kapitaal. Volgens Bourdieu (1990) is sociaal kapitaal altijd gerelateerd aan macht, want door het kennen van de “juiste” mensen krijg je sneller dingen voor elkaar (in Johannesson 2003). Dit wordt (toegepast op dit onderzoek) gemeten met de volgende vraag: “Kent u personen in bestuurlijke organen op hoger niveau (gemeente/provincie) en maakt u wel eens ‘gebruik’ van deze contacten?”.

Interne sociale netwerken (bonding) zijn de sleutel tot netwerken buiten je bestaande netwerk (Atterton, 2007) en daarmee belangrijk bij het ontstaan van initiatieven. Door het verdwijnen van mogelijkheden tot ontmoeting (winkels, schoolplein, dorps huis etc) op het platteland neemt de ontwikkeling van sociaal kapitaal en specifiek de zwakke relaties af (Svendson 2006, Falk 2000). Dit wordt gemeten met de vraag: “Welke ontmoetingsplekken zijn er in het dorp, waar je andere dorpsgenoten kunt treffen?”.

4.1.3 Beleid

Het begrip ‘beleid’ wordt als randvoorwaarde niet uitgebreid besproken in paragraaf 3.2.3. Onder beleid wordt verstaan: het aangeven van de richting en de middelen waarmee gestelde doelen gerealiseerd kunnen worden. Alle voorzieningen in de database voldoen aan het beleid, want zij zijn allen al gerealiseerd. Wel interessant kan zijn om te weten onder welke regeling de eventueel verstrekte subsidie(s) valt. De vraag: “Van welke partijen heeft u subsidie ontvangen en kunt u een indicatie geven van het bedrag van deze ontvangen subsidies?” wordt gesteld om hier inzicht in te verkrijgen.

4.2 Afkaderen begrip ‘platteland’

Het onderzoek vindt plaats op het Noord-Nederlandse platteland. De methode voor afbakening hiervan is overgenomen van het Centraal bureau voor de statistiek. De indeling in stedelijk of landelijk gebied wordt bepaald aan de hand van de Omgevingsadressendichtheid (OAD). De OAD is omschreven als het gemiddeld aantal adressen dat een adres in zijn omgeving heeft (km²). Er worden vijf klassen van stedelijkheid onderscheiden. In navolging van het CBS worden de klassen niet- en weinig stedelijk gerekend tot het platteland. Een indruk van platteland in Noord-Nederland, is te zien in figuur 4. Het platteland omvat op deze manier de geografische eenheden met minder dan 1000 inwoners per km².

Overigens wordt de term ‘platteland’ en ‘landelijk gebied’ afgewisseld, zonder daarmee de bedoeling te hebben een verschillende betekenis toe te kennen.

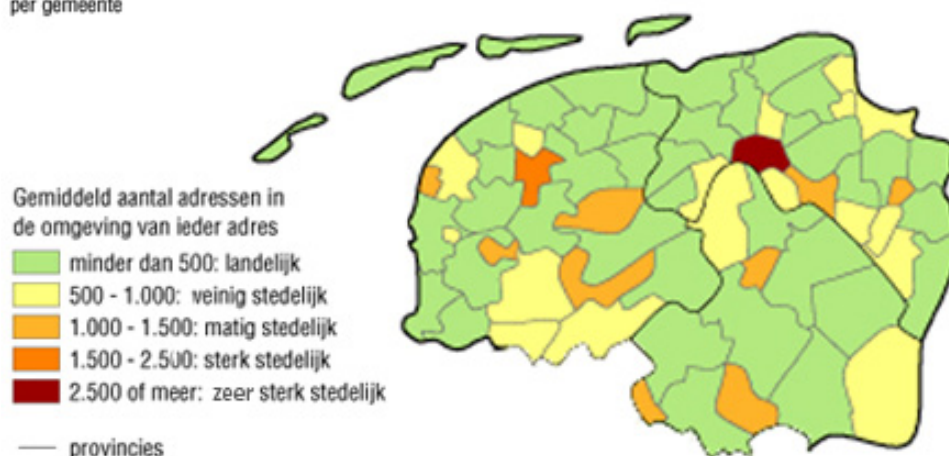
4.3 Dataverzameling en –analyse

Doordat er geen inzicht is in de aanwezigheid van nieuwe vormen van voorzieningen op het platteland wordt er eerst een inventarisatie gemaakt door middel van de sneeuwbal methode. In de eerste fase is vooral aandacht voor de voorzieningen en een globale inhoudelijke indruk daarvan. In de tweede en verdiepende fase van het onderzoek wordt daarnaast ook ingegaan op de initiatiefnemers van de voorziening.

4.3.1 Verzamelen cases en data, fase 1

De nieuwe vormen van voorzieningen zullen door diverse “zoekmethodes” worden getraceerd. Hiervoor is een systematische inventarisatie noodzakelijk. Per provincie zijn sleutelfiguren en plattelandsorganisaties benaderd. Deze personen zorgden voor een doorverwijzing naar de juiste personen die naar de initiatiefnemer(s) van

Omgevingsadressendichtheid Noord-Nederland, 1 januari 2009 per gemeente

Figuur 4 : Omgevingsadressendichtheid Noord-Nederland 1 jan 2009 (bron: Nationale atlas volksgezondheid 2010_ Rijksinstituut voor gezondheid en milieu (RIVM), eigen bewerking)

“nieuwe” vormen van voorzieningen leiden (“sneeuwbal” methode). Er wordt daarbij gebruik gemaakt van een inductieve zoektechniek. Waarbij er begonnen wordt bij het meest algemene niveau en vervolgens naar diepere niveaus wordt afgedaald. Een nadeel kan zijn dat er snel over veel contacten wordt beschikt en dat er wordt doorverwezen naar contacten die onbruikbaar zijn (“kastje naar de muur” principe). Belangrijk is daarom dat de diverse startpunten van de contacten grotendeels niet in hetzelfde netwerk zitten. Diverse organisaties zullen worden benaderd voor mijn zoektocht:

- Provincie (afdeling plattelandsontwikkeling of iets dergelijks)
- Kleine dorpenverenigingen
- Welzijnsorganisaties

Wanneer er contact wordt gelegd met (grote) organisaties als bovenstaande, is het belangrijk dat de vraag en het doel van het onderzoek helder en kort geformuleerd kunnen worden, zodat het proces van ‘doorverbinden’ vlot verloopt (Flowerdew en Martin, 2005).

Afhankelijk van het aantal gevonden cases wordt het onderzoeksgebied uitgebreid of ingekort. Er worden verschillende cases gezocht totdat het punt van verzadiging is bereikt. Dit houdt in dat het verzamelen van cases klaar is, wanneer er herhaling begint op te treden in de inhoud van de cases (Glaser and Straus 1976 in van der Ploeg en Renting 2000a).

Nadat de cases gelokaliseerd zijn begint het verzamelen van data. Per voorziening zullen er variabelen als; aanleiding, frequentie van het gebruik, functie en doelgroep beschreven worden. Deze “database” zal globaal worden geanalyseerd, zodat er een inhoudelijke indruk van de dataset ontstaat. In deze fase wordt voor het verzamelen van data onder andere gebruik gemaakt van het internet en krantenberichten. Verwacht wordt dat “good practices” veel media aandacht krijgen en daarom een bron zijn voor algemene informatie over de cases. Wanneer niet alle informatie per case beschikbaar is, wordt deze door de onderzoeker aangevuld. Het zoeken gebeurt eenvoudig door bijvoorbeeld relevante steekwoorden in het zoekprogramma ‘LexisNexis’ in te voeren. Deze fase is belangrijk omdat voor de verdiepende fase van het onderzoek cases worden geselecteerd op basis van de inhoudelijke indruk van de dataset.

4.3.2 Selectie cases en verzamelen data, fase 2

Voor de verdiepende fase wordt gebruik gemaakt van de initiatiefnemer(s) die fungeren als bron

voor data voor de geselecteerde cases. De selectie van cases uit de dataset vindt plaats door zogenaamde “maximumvariatie”. Dit houdt in dat cases zodanig geselecteerd worden dat de volledige variatiebreedte in verschillende situaties wordt gedekt. Deze manier van selecteren wordt toegepast om inzicht te krijgen in algemeen geldende patronen en verschillende omstandigheden (Segers, 2002).

4.4 Meetinstrument

De initiatiefnemers worden telefonisch geïnterviewd over hun voorziening. Dit is een methode voor het verzamelen van data, waarbij er sprake is van snelle respons, beperkte kosten en relatief hoge betrouwbaarheid. De invloed van de interviewer is relatief laag, door het afwezig zijn van visuele aspecten als oogcontact en lichaamshouding. Bij het stellen van vragen moet er rekening mee gehouden worden dat er niet teveel categorieën van antwoorden zijn waaruit de respondent kan kiezen (Flowerdew en Martin, 2005). Een nadeel van de methode is dat er op een ongelegen tijdstip kan worden gebeld. Een mogelijke beïnvloeding van de data is dat respondenten tijd hebben gehad om over het onderwerp na te denken ten tijde van het terugbellen.

Tijdens het semi-gestructureerde interview zal er af en toe een begrijpend of aansporend geluid worden gemaakt (ja, hmhm, etc.) om de respondent te laten merken dat er wordt geluisterd. Naast de vragenlijst worden er aantekeningen gemaakt om (extra) informatie te kunnen noteren. Dit in plaats van opname van het telefonische interview. Deze keus is door de onderzoeker gemaakt vanwege financiële redenen en de verwachting dat deze methode voldoende toereikend is.

4.5 Koerswijziging tijdens uitvoering onderzoek

Door het exploratief karakter van het onderzoek, is het van belang een flexibele onderzoeksopzet te hanteren (Segers, 2002). Hierdoor kan het onderzoek anders lopen dan van tevoren wordt verwacht en tijdens de uitvoering worden aangepast. In de drie Noordelijke provincies in Nederland werd gestart met het verzamelen van cases. Elke provincie werd op dezelfde wijze benaderd. Na de provincie, verenigingen van kleine dorpen en welzijnsorganisaties te hebben geraadpleegd, was de uitkomst van het aantal cases als volgt:

Provincie:	Benaderde organisaties:	Aantal innovatieve voorzieningen:
Friesland	<ul style="list-style-type: none"> • Provincie Friesland (afd. plattelandsprojecten) • Doarpswurk • Partoer • Frijwilligerswurk 	3 cases
Drenthe	<ul style="list-style-type: none"> • Provincie Drenthe (afd. plattelandsontwikkeling) • Brede overleggroep kleine dorpen • Welzijn midden Drenthe • Stamm 	9 cases
Groningen	<ul style="list-style-type: none"> • Provincie Groningen (afd. landelijk gebied en water) • Groninger dorpen • Centrum voor maatschappelijke ontwikkeling 	33 cases

Figuur 5: Verzameling cases en hun benaderde organisaties per provincie

Zoals te zien in figuur 5 is er een groot verschil per provincie wat betreft het aantal gevonden cases. Dit zijn echter alleen ‘gevonden’ cases, er mag niet van worden uitgegaan dat alle cases ook mee willen werken aan dit onderzoek, het aantal cases kan dus nog verminderen. Door het grote verschil tussen de drie provincies is het lastig om uitspraken te doen over verschillen en overeenkomsten, daar de representativiteit van bijvoorbeeld de drie cases uit Friesland in twijfel kan worden getrokken. Er is tijdens de uitvoering van het onderzoek dan ook gekozen voor het verkleinen van de scope. Provincie Groningen biedt genoeg cases om het onderzoek uit te voeren, het nadeel is er dat er geen interprovinciale resultaten meer zullen zijn.

Ten tijde van het opstarten van het onderzoek werd er vanuit gegaan dat er één à twee initiatiefnemer(s) zouden zijn per voorziening. In de praktijk blijkt dat er meer mensen schuil kunnen gaan achter het ontstaan van een voorziening. Het aantal initiatiefnemers per voorziening varieert, maar kan oplopen tot zes personen. Er is voor gekozen om elke initiatiefnemer mee te nemen in het onderzoek, wat de betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede komt. Door het gebrek aan tijd is het gevolg van deze keuze echter een vermindering van het aantal cases voor de specifieke analyse.

4.6 Betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit

Betrouwbaarheid:

De betrouwbaarheid van het onderzoek heeft te maken met de stabiliteit van het onderzoeksresultaat. Wanneer het onderzoek zou worden herhaald, eventueel door een andere onderzoeker, zouden dezelfde resultaten naar voren moeten komen (Croon in Segers 2002). De betrouwbaarheid van dit onderzoek is vermoedelijk middelmatig. In dit geval is de onderzoeker afhankelijk van derden voor het verzamelen van data in beide onderzoeksfases. Het perspectief van de “woordvoerder” van een voorziening bepaalt hoeveel personen er als initiatiefnemer getypeerd worden. In de praktijk bleek dat de scheidslijn tussen wel of niet getypeerd worden als initiatiefnemer vaag is. Wanneer het onderzoek herhaald zou worden, zouden er wellicht andere personen woordvoerder kunnen zijn bij de benaderde organisaties en voorzieningen. Hierdoor kan mogelijk ook andere data worden gevonden.

Validiteit:

De validiteit van een onderzoek geeft weer in welke mate er gemeten is wat er gemeten moest worden (Segers, 2002). Het helder operationaliseren van begrippen is hiervan de belangrijkste basis. De onderzoeker staat dan bewust stil bij moeilijke theoretische begrippen en geeft aan welke aspecten er worden bestudeerd en welke niet. Zelfs na een zorgvuldige operationalisatie (§ 4.1) blijven deze begrippen weinig tastbaar. Bij een initiatiefnemer die bijvoorbeeld niet actief lid is van een vereniging en geen netwerk van contacten heeft is het niet direct uit te sluiten dat hij toch een mate van sociaal kapitaal bezit. Aan deze begrippen alleen zou al een uitgebreid onderzoek kunnen worden besteed. Een gevolg is dat er onzekerheid is of de gestelde vragen de betekenis van de begrippen wel dekken.

Representativiteit:

Een onderzoek is representatief (ook wel externe valide genoemd), wanneer de bevindingen generaliseerbaar zijn over elementen, situaties en tijd (Segers, 2002). In dit geval zijn de resultaten weinig representatief. Uitspraken over andere provincies of Nederland zijn onmogelijk, want dit onderzoek betreft alleen data uit de provincie Groningen. Ten tweede is er, naast het gebruik van maximumvariatie voor de selectie van cases, door een koerswijziging tijdens de uitvoering van het onderzoek besloten minder cases te onderzoeken tijdens de verdiepende fase, beide beslissingen gaan ten koste van de representativiteit.

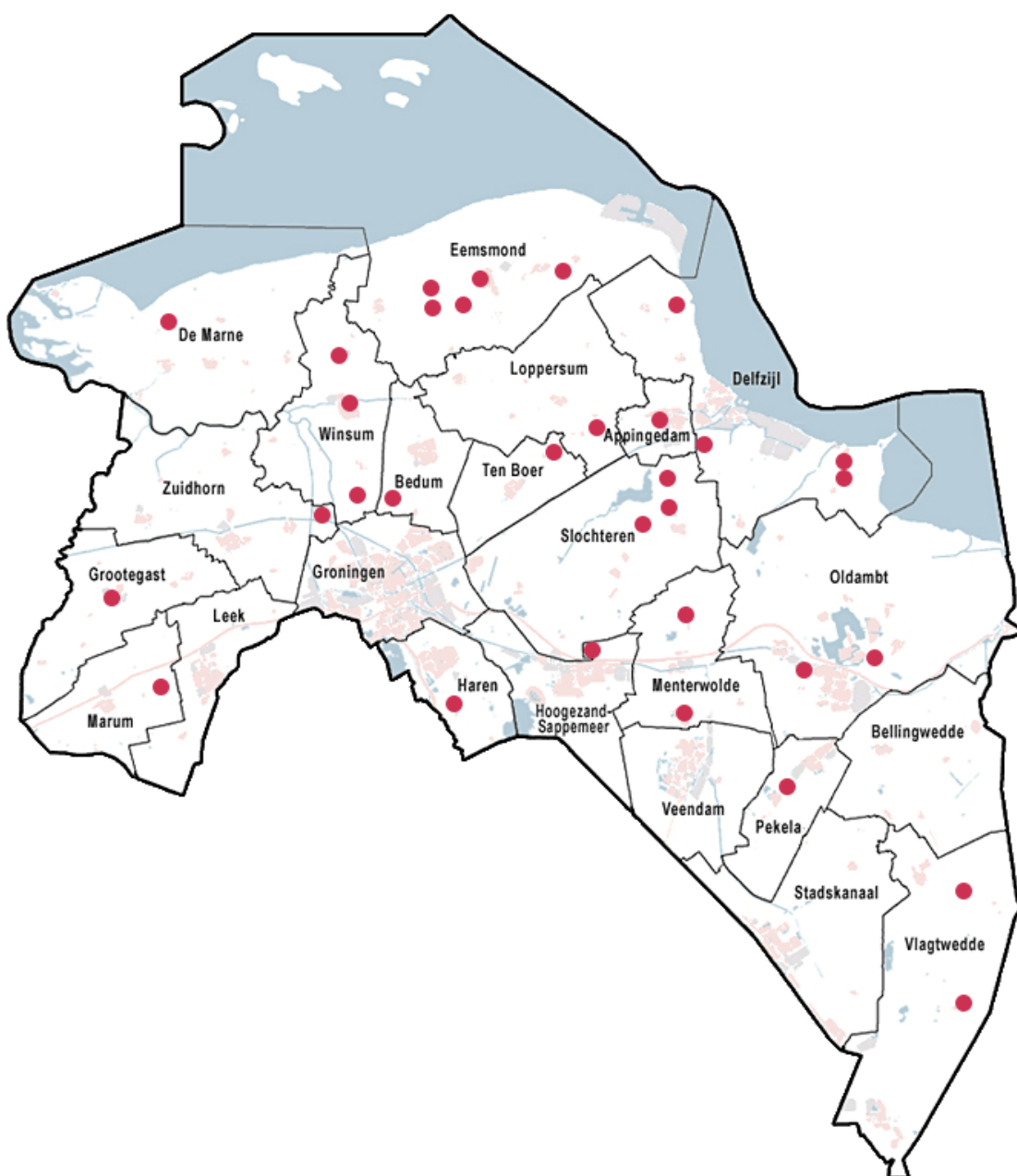
Tot slot had niet iedereen evenveel kans om als case in het onderzoek terecht te komen. Wanneer een voorziening wordt opgezet zonder subsidie, is het waarschijnlijk dat deze minder bekendheid geniet bij de benaderde organisaties. De benaderde organisaties fungeren namelijk veelal als schakel tussen burgers en bestuurlijke organen. Uiteraard is dit maar één onderzoek en herhaling zou nodig zijn om resultaten meer betrouwbaar te maken. Generalisatie is dan met de schaal van dit onderzoek ook niet mogelijk.

Resultaten

Na het verzamelen en analyseren van de gegevens worden de resultaten hiervan in dit hoofdstuk gepresenteerd. De resultaten zijn afkomstig van de twee fases van het onderzoek. Allereerst zullen de resultaten van de globale analyse worden weergegeven en vervolgens een overzicht van de resultaten van de verdieping.

5.1. Overzicht uitkomsten globale analyse

In totaal zijn er 33 cases (voor locatie zie figuur 6) gevonden na systematische verzameling in provincie Groningen. Bijlage II bevat een lijst met gevonden voorzieningen en een korte omschrijving ervan. In paragraaf 3.1 zijn de “nieuwe” vormen van voorzieningen beschreven. In dit onderzoek zijn alleen de al beschreven uitgangspunten geconstateerd, er zijn daarnaast geen nieuwe onbeschreven innovatieve voorbeelden van voorzieningen gevonden.

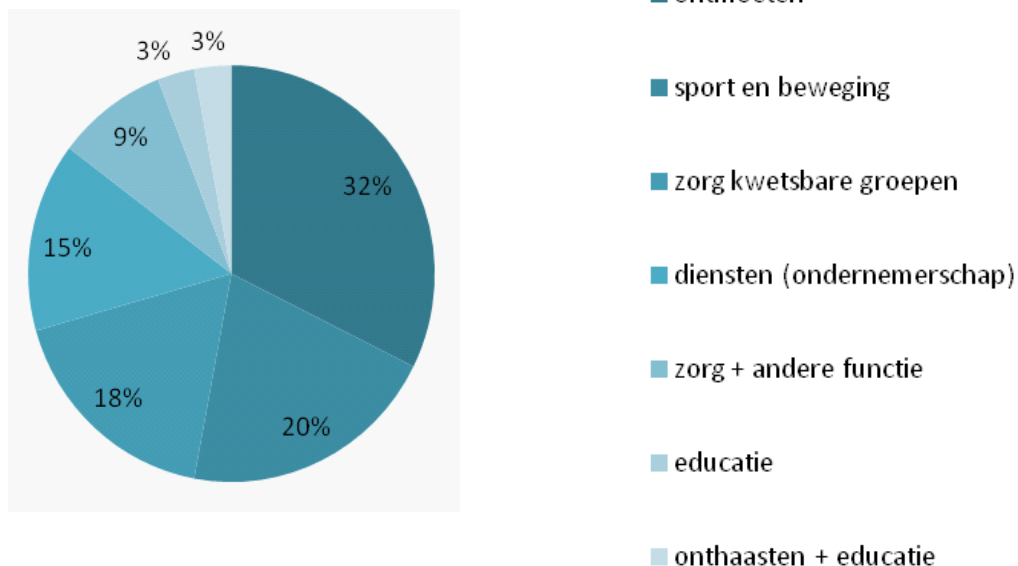
Figuur 6: Gemeenten in provincie Groningen en de gevonden cases (weergegeven met rode stippen)

Per case is data verzameld over de aanleiding, doelgroep, type voorziening en frequentie van het gebruik. Hierdoor is een globale indruk van de inhoud van de dataset ontstaan.

Figuur 7 presenteert het overzicht van het type voorzieningen. Dit was soms moeilijk vast te stellen, veelal omdat een voorziening meerdere (neven)functies kan vervullen. De hoofdfunctie(s) zijn het uitgangspunt. Combinaties van hoofdfuncties zijn als categorie apart opgenomen in het diagram. Ontmoeten wordt opvallend vaak als functie nagestreefd. Sport en beweging, zorg voor kwetsbare groepen en diensten vertegenwoordigen ongeveer een even groot aandeel. Bij zorg voor kwetsbare groepen kan bijvoorbeeld gedacht worden aan kinderopvang, zorg voor ouderen en zorg voor lichamelijk- en/of verstandelijk gehandicapten. De categorie “diensten” betreft voorzieningen als een buurtsupermarkt, bed & breakfast, hotels, etc. Zorg in combinatie met andere functies is één van de weinige voorzieningen waarbij duidelijk meer hoofdfuncties nagestreefd wordt. Educatie en educatie in combinatie met (in dit geval) onthaasten is een type dat weinig voorkomt.

Type voorzieningen:

Figuur 7: Type voorziening, n=33

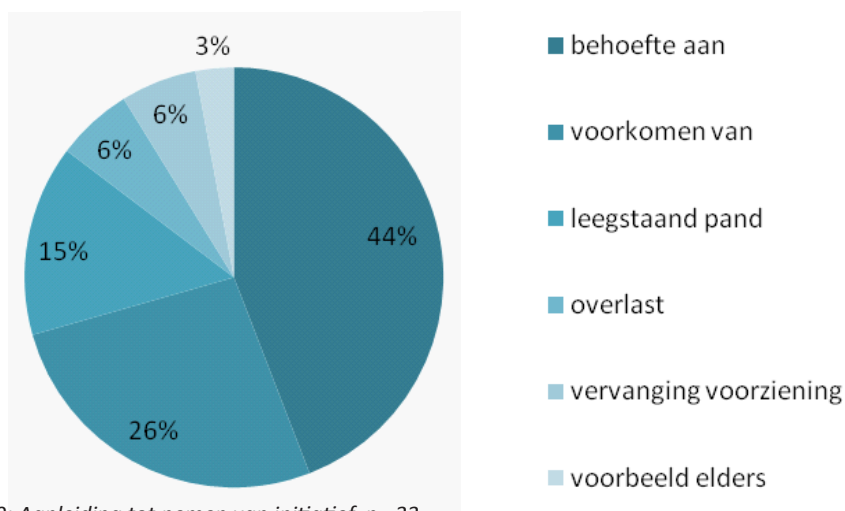
De frequentie van het gebruik is als variabele toegevoegd naar aanleiding van § 2.2. over typologieën. Uit figuur 8 blijkt dat ‘sport en bewegen’ en ‘ontmoeten’ vooral periodiek voorkomt. ‘Ontmoeten’ is daarnaast ook een voorziening welke zich op een nog lagere frequentie van gebruik (gespecialiseerd) afspeelt. Opvallend is verder dat er weinig behoefte is aan extra dagelijkse voorzieningen.

	Type voorziening →							Totaal
	Ontmoet en	Sport en beweging	Zorg kwets. groepen	Diensten	Zorg +	Educatie	Educatie +	
Dagelijks			I (1)		I (1)			2
Periodiek	IIIIII (6)	IIIIIIII (7)	I (1)	II (2)	II (2)	II (2)		20
Gespecialiseerd	IIII (5)		II (2)	II (2)	I (1)		I (1)	11
Totaal	11	7	4	4	4	2	1	33

Figuur 8: Overzicht van de variabelen: 'Frequentie van het gebruik' en 'Type voorziening', n= 33

De aanleiding voor het organiseren van een nieuwe voorziening gebeurde veelal vanuit een bepaalde behoefte (figuur 9). Ook het voorkomen van eventuele problemen (preventieve denkwijze): bijvoorbeeld overlast, eenzaamheid, overgewicht en verhuizing wordt vaak genoemd als aanleiding tot het nemen van een initiatief. Een leegstaand pand, zoals een woning, kerkgebouw of dorpshuis kan een aanleiding zijn tot het organiseren van een voorziening. Verloedering en verpaupering van het dorpsbeeld zijn zaken die dorpsbewoners graag voorkomen. Deze aanleiding had dan ook onderdeel kunnen zijn van 'voorkomen van', maar de aanleiding werd vaak specifiek genoemd en is daardoor als aparte categorie opgenomen. Overige aanleidingen komen beduidend minder voor.

Aanleiding tot nemen initiatief:

Figuur 9: Aanleiding tot nemen van initiatief, n= 33

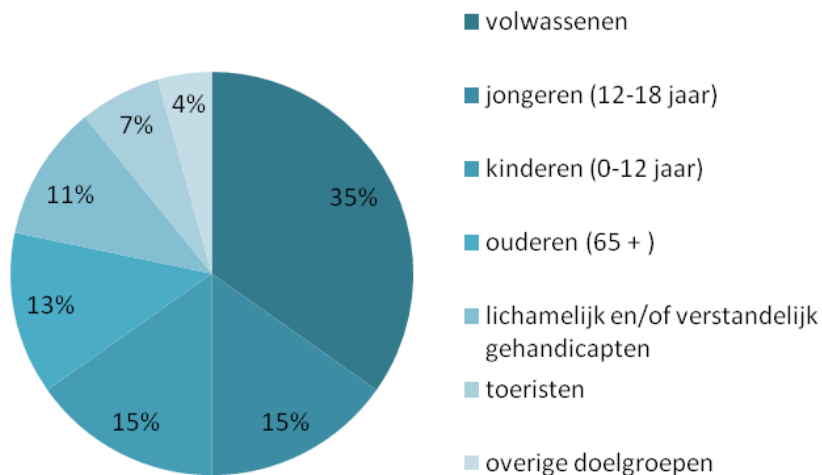
Figuur 10 toont de relatie tussen het type voorziening en de aanleiding tot het nemen van een initiatief. Opvallend is dat voorzieningen met betrekking tot 'ontmoeten' meestal vanuit behoefte ontwikkeld worden (6/33 cases= 18%). Daarnaast worden voorzieningen voor 'Sport en bewegen' opgericht vanuit het argument om bepaalde problemen te voorkomen.

		Aanleiding tot nemen initiatief →						
		Behoeft aan	Voorkom van	Leegstand gebouw	Overlast	Vervanging bestaande voorziening	Voorbeeld elders	Totaal
Type voorziening ↓	Ontmoeten	IIIIII (6)	II (2)	II (2)		I (1)		11
	Sport en beweging	I (1)	IIII (4)		II (2)			7
	Zorg kwets. groepen	I (1)	I (1)	I (1)			I (1)	4
	Diensten	I (1)	I (1)	II (2)				4
	Zorg +	III (3)				I (1)		4
	Educatie	I (1)	I (1)					2
	Educatie +	I (1)						1
	Totaal	14	9	5	2	2	1	33

Figuur 10: Overzicht van de variabelen: 'Type voorziening' en 'Aanleiding tot nemen initiatief', n= 33

Ook de doelgroep(en) werd bij iedere case genoteerd. In figuur 11 is te zien dat er meer doelgroepen dan cases zijn vastgesteld (dit omdat een voorzieningen meerdere doelgroepen kan hebben). In totaal zijn er 33 cases, waarvoor 47 doelgroepen zijn genoteerd. De meeste voorzieningen zijn bedoeld voor volwassenen. Daarna komen de voorzieningen voor de meer kwetsbare groepen als: jongeren (12-18 jaar), kinderen (0-12), ouderen (65+) en lichamelijk en/of verstandelijk gehandicapten. Enkele voorzieningen hebben ook toeristen als doelgroep, maar altijd in combinatie met een andere doelgroep. Bij de categorie 'overige doelgroepen' kan gedacht worden aan bijvoorbeeld kunstenaars en ondernemende vrouwen.

Doelgroep(en)voorziening:

Figuur 11: Doelgroep van voorziening (47 doelgroepen), n= 33

In figuur 7 was al te zien dat er voornamelijk behoefte is aan ontmoeten. Figuur 12 laat zien *wie* daar nu eigenlijk behoefte aan heeft. Duidelijk is dat volwassenen de mogelijkheid willen hebben elkaar te ontmoeten en dat jongeren liever sporten en bewegen.

		Doelgroep(en) →							
		Volwassenen (18-65 jr.)	Jongeren (12-18 jr.)	Kinderen (0-12 jr.)	Ouderen (65+)	Geh.	Toeristen	Overig	Totaal
Type voorziening ↓	Ontmoeten	IIIIIIII (8)	II (2)	I (1)	I (1)			I (1)	13
	Sport en beweging	I (1)	IIII (4)	II (2)	II (2)				9
	Zorg kwets. groepen	I (1)			I (1)	III (3)			5
	Diensten	III (3)			III (3)		II (2)		8
	Zorg +	II (2)		II (2)		II (2)	I (1)	I (1)	8
	Educatie		I (1)	I (1)					2
	Educatie +	I (1)		I (1)					2
	Totaal	16	7	7	7	5	3	2	47

Figuur 12: Overzicht van de variabelen: 'Type voorziening' en 'Doelgroep(en)', n= 47 (meerdere doelgroepen per case mogelijk)

Figuur 13 toont, net als figuur 9, dat er het meest initiatief wordt genomen tot een voorziening, omdat men gewoonweg ergens behoefte aan heeft. Voor elke doelgroep is dit van toepassing. Opvallend in deze tabel is dat 'overlast' alleen een aanleiding is om een voorziening voor jongeren te creëren. Het voorkomen van problemen (preventieve denkwijze) is meestal een aanleiding tot het organiseren van een voorziening voor de meer kwetsbare groepen (8/47 cases=17%).

5.2 Overzicht resultaten verdieping

Van de 33 gelocaliseerde cases zijn er 17 (zie bijlage III) uitgekozen door middel van maximumvariatie. Dit houdt in dat cases zodanig geselecteerd zijn dat enkele variabelen in de breedte voorkomen, zodat verschillende situaties worden gedekt (zie ook § 4.3.2). Per case is er verdiepende data verzameld, bijvoorbeeld: over subsidiestromen en persoonlijke kenmerken van initiatiefnemer(s), waaronder leeftijd, woongeschiedenis, sociaal kapitaal en menselijk kapitaal. Allereerst zijn in figuur 14 de subsidiestromen in beeld gebracht. Deze tabel toont hoeveel subsidie er is verstrekt per partij en aan hoeveel cases deze subsidies verstrekt is.

	Doelgroep(en) →							Totaal
	Volwassenen (18-65 jr.)	Jongeren (12-18 jr.)	Kinderen (0-12 jr.)	Ouderen (65+)	Geh.	Toeristen	Overig	
Behoeft aan	IIIIIII (8)	IIII (4)	III (3)	III (3)	I (1)	I (1)	I (1)	21
Voorkom van	III (3)	I (1)	IIII (4)	III (3)	I (1)			12
Leegstand gebouw	III (3)				I (1)	II (2)	I (1)	7
Overlast		II (2)						2
Vervang voorziening	II (2)			I (1)	I (1)			4
Voorbeeld elders					I (1)			1
Totaal	16	7	7	5	3	3	2	47

Figuur 13: Overzicht van de variabelen: 'Aanleiding tot nemen initiatief' en 'Doelgroep(en)', n= 47 (meerdere doelgroepen per case mogelijk)

Subsidiestromen	Totaalbedrag per subsidiestroom	Aantal cases per subsidiestroom	Gemiddelde bedrag per cases
Particuliere gift	850,00	I (1)	850,00
Woningbouwstichting	30.000,00	I (1)	30.000,00
Rijk	29.000,00	I (1)	29.000,00
Europese Unie	50.000,00	I (1)	50.000,00
Stichting/Fondsen	107.000,00	IIII (4)	26.750,00
Bedrijven	155.000,00	IIII (5)	3.100,00
Gemeente	98.350,00	IIIIIIII (10)	9.835,00
Provincie	81.000,00	IIIIIIIIII (14)	5.785,00
Totaal	551.200,00	17 cases	32.424,00

Figuur 14: Subsidiestromen in beeld (bedragen in Euro's), n=17

Gemiddeld heeft elke voorziening €32.424,00 aan subsidiegelden ontvangen. De variatie is echter groot. Één voorziening heeft bijvoorbeeld helemaal geen subsidie ontvangen, terwijl een andere voorziening maar liefst €18.500,00 aan subsidiegelden ontving. De provincie subsidieert de meeste initiatieven met gemiddeld €5.785,00. De gemeente subsidieert minder initiatieven, maar geeft gemiddeld meer, namelijk: €9.835,00. Uit de dataset blijkt dat de voorzieningen die geen subsidie ontvangen (of aanvragen) vooral de categorie diensten betreft.

Naast de subsidiestromen is er gevraagd naar de lengte van tijd van het organiseren van de voorziening. In figuur 15 is te zien hoeveel maanden de organisatie in beslag neemt van een idee ‘in je hoofd’ tot het er staat in de praktijk. Positief is dat 10 van de 17 initiatieven binnen een jaar gerealiseerd waren. De andere zeven initiatieven hebben daarentegen meer tijd nodig om realiteit te worden en bij een enkeling duurde dit proces zelfs 6,75 jaar. In de telefonische interviews kwam, naast de gestelde vragen uit de gesprekken, naar voren dat de snelheid van het proces het meest afhankelijk is van het wel of niet hebben van een geschikte locatie.

Tijd	0-6 mnd	7-12 mnd	1,1-2 jaar	2,1-3 jaar	3,1-4 jaar	*6,75 jaar	Totaal
Frequentie	IIIIII	IIII	I	II	III	I	
	(6)	(4)	(1)	(2)	(3)	(1)	17

Figuur 15: Tijdsduur van de organisatie van voorzieningen, n=17

Voor figuren 16 & 17 is gekozen voor een vereenvoudiging van de frequentie van de tijdsduur om de resultaten inzichtelijker te maken. Figuur 16 toont of het type voorziening te maken heeft met de snelheid van het proces van organiseren. Van het type voorziening waarbij ‘ontmoeten’ centraal staat worden 7 uit 9 initiatieven binnen een jaar gerealiseerd. Initiatieven rond ‘zorg’ zijn in 3 van de 4 gevallen ook binnen een jaar gerealiseerd.

In figuur 17 is onderzocht of de aanleiding ook een rol speelt in de duur van het realiseren van een initiatief. Wanneer de aanleiding iets wil voorkomen (preventieve denkwijze) duurt het langer dan een jaar om het initiatief op te zetten. Bij overlast is het initiatief binnen een jaar gerealiseerd. Opvallend is dat een (goed) voorbeeld elders als aanleiding niet direct zorgt voor een snelle realisatie.

Type voorziening	Tijd	
	0-1 jaar	> 1 jaar
Ontmoeten	IIIIII (7)	II (2)
Sport en beweging		I (1)
Zorg kwets. groepen	II (2)	I (1)
Diensten		II (2)
Zorg +	I (1)	
Educatie	I (1)	
Educatie +		I (1)
Totaal (17 cases)	10	7

Figuur 16: Overzicht van de variabelen ‘Tijd’ en ‘Type voorziening’, n=17

Aanleiding tot nemen initiatief	Tijd	
	0-1 jaar	> 1 jaar
Behoeftte aan	IIIIII (6)	II (2)
Voorkomen van		I (1)
Leegstand gebouw	II (2)	II (2)
Overlast	I (1)	
Vervanging voorziening	I (1)	I (1)
Voorbeeld elders		I (1)
Totaal (17 cases)	10	7

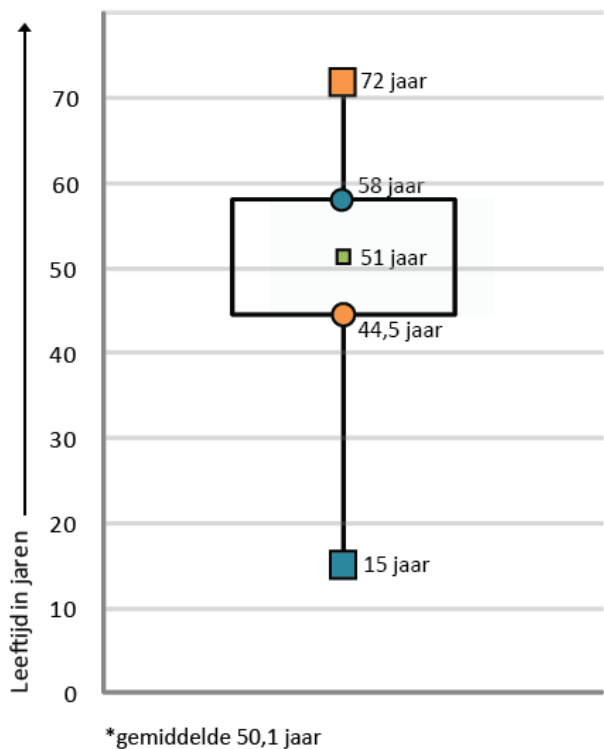
Figuur 17: Overzicht van de variabelen ‘Tijd’ en ‘Aanleiding tot nemen initiatief’, n= 17

5.2.1 Resultaten betreffende initiatiefnemer(s)

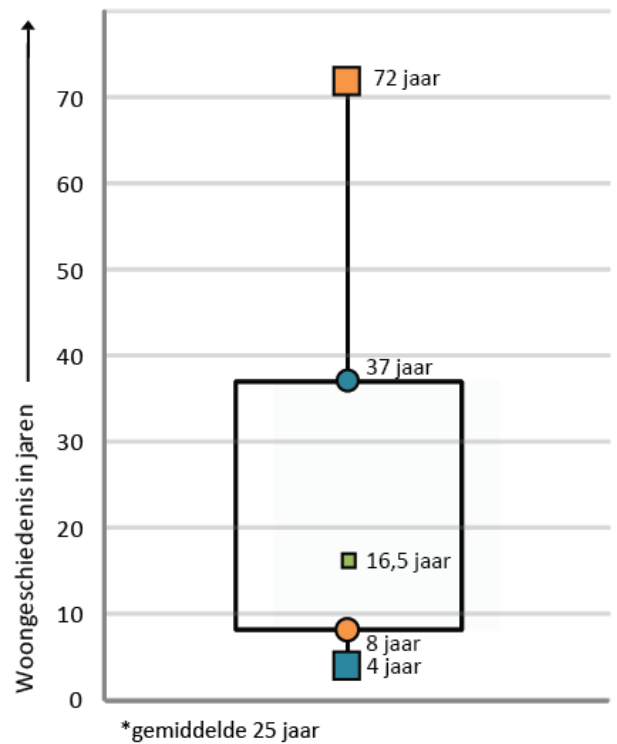
Voor de 17 geselecteerde voorzieningen zijn er 47 personen als initiatiefnemer geïndiceerd (door de respondent zelf aangewezen).

In figuur 18 wordt de spreiding van de leeftijd (ten tijde van het initiatief) getoond in een boxplot, zodat de spreiding van de data goed zichtbaar is. De gemiddelde leeftijd waarop initiatief wordt genomen tot het organiseren van een voorziening 50,1 jaar. 50% van de initiatiefnemers bevindt zich tussen de leeftijd van 44,5 en 58 jaar wanneer zij initiatief nemen. De jongste initiatiefnemer is 15 jaar, de oudste 72 jaar.

Figuur 19 toont een boxplot van de woongeschiedenis van de initiatiefnemer (hoeveel jaren woonachtig in dorp waar initiatief ontplooid is). Gemiddeld wonen de initiatiefnemers 25 jaar in het dorp. 13 van de 47 personen wonen echter helemaal niet in het dorp voor wie de voorziening bedoelt is, deze personen zijn niet in het boxplot opgenomen. Opvallend is dat 25% van de initiatiefnemers relatief kort (tussen de 4 en 8 jaar) in het dorp woont.

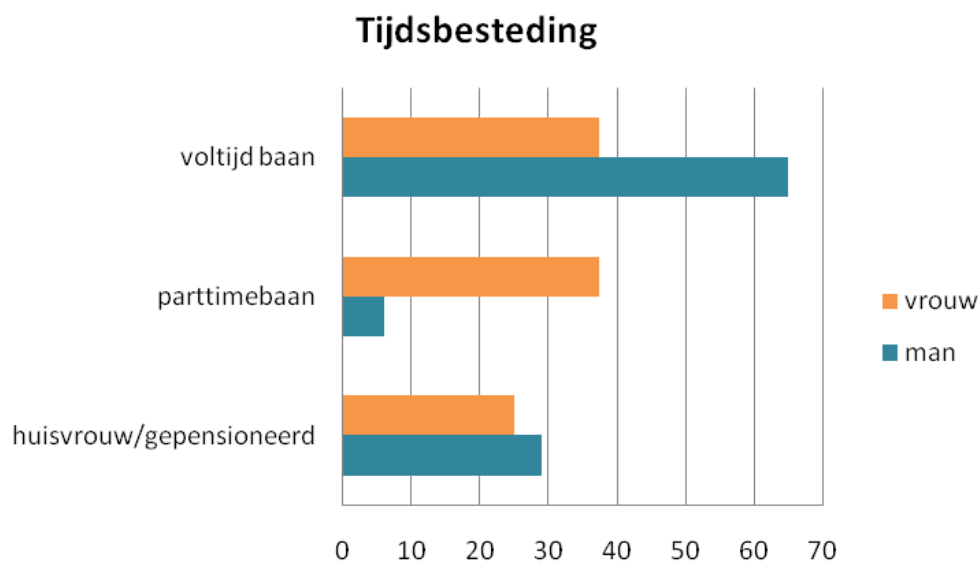

Figuur 18: Boxplot omtrent leeftijd ten tijde van initiatiefneming, n=47

Figuur 19: Boxplot omtrent woongeschiedenis in het dorp waarin initiatief ontplooid werd, n=34 (13 initiatiefnemers wonen elders)

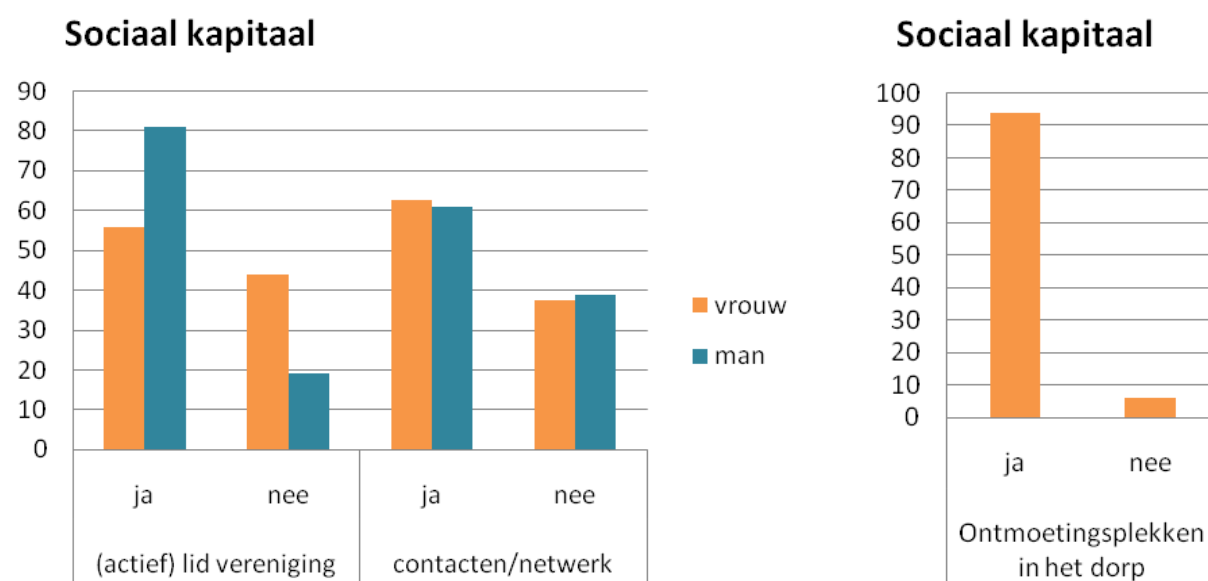
Figuur 20 presenteert de manier van tijdsbesteding onder de initiatiefnemers. De traditionele rolpatronen zijn hierin nog zichtbaar, mannen hebben namelijk vaker dan vrouwen een voltijd baan. Opvallend aan dit figuur is dat er relatief veel personen een voltijd baan hebben en daarnaast dus nog tijd steken in het ontplooiën van een initiatief.

Figuur 20: Tijdsbesteding van initiatiefnemers uitgesplitst naar geslacht, n=47

Uit de verkregen data blijkt dat 34% van de initiatiefnemers vrouw is en 66% man. In figuren 21 en 23 worden variabelen gepresenteerd met betrekking tot sociaal – en menselijk kapitaal, waarbij het verschil tussen mannen en vrouwen in beeld is gebracht.

Mannen zijn volgens figuur 21 vaker actief lid van verenigingen in het dorp dan vrouwen. Over de mate van beschikking over een netwerk van contacten is tussen mannen en vrouwen relatief geen verschil. Van de 49 personen die als initiatiefnemers zijn genoemd beschikt iets meer dan de helft (zowel vrouwen als mannen) over sociaal kapitaal. Het hebben van ontmoetingsplekken in het dorp werd in de literatuur als relevant aangemerkt, omdat dit een platform zou zijn voor het creëren van sociaal kapitaal. Zoals te zien rechts in figuur 21 beschikken bijna alle dorpen waar initiatieven zijn ontplooid over een ontmoetingsruimte. Uit de telefonische interviews met de initiatiefnemers blijkt echter niet dat deze ontmoetingsruimtes een belangrijke rol hebben gespeeld bij het vormen van het idee voor een nieuwe voorziening..

Figuur 21: Variabelen van "Sociaal kapitaal" uitgesplitst naar geslacht en faciliteren van sociaal kapitaal in het dorp door middel van ontmoetingsplekken

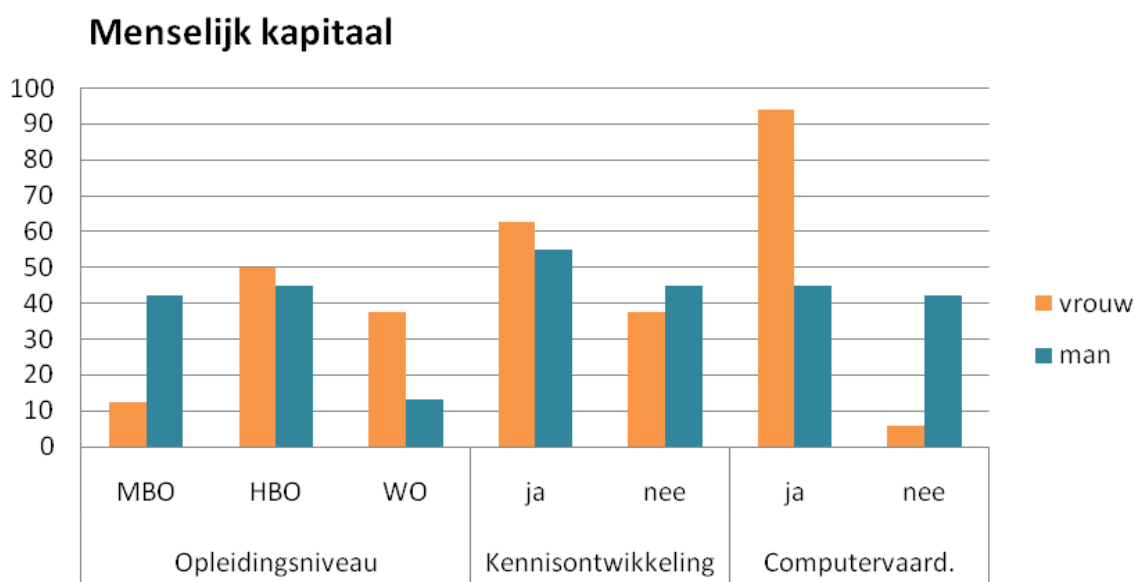

Zonder onderscheid te maken tussen mannen en vrouwen wordt in figuur 22 een uitkomst van sociaal kapitaal getoond (frequentietabel). Wanneer iemand beschikt over een netwerk van contacten en daarnaast ook actief lid is van een vereniging zou gesteld kunnen worden dat er een hoge mate van sociaal kapitaal aanwezig is. Zoals te zien beschikt 22 van de 47 initiatiefnemers (47%) over een hoge mate van sociaal kapitaal. Slechts 8 van de 47 initiatiefnemers (17%) heeft een lage mate van sociaal kapitaal.

		Lid van verenigingen		Totaal
		ja	nee	
Netwerk	ja	22	13	35
	nee	4	8	12
Totaal		26	21	47

Figuur 22: Totaal sociaal kapitaal

Ook aspecten van menselijk kapitaal is gemeten onder de initiatiefnemers. In figuur 23 worden de drie variabelen gepresenteerd waarbij het verschil tussen mannen en vrouwen in beeld is gebracht. Opvallend is dat er onder de initiatiefnemers relatief meer laagopgeleide mannen zijn dan vrouwen. Daarnaast zijn er meer vrouwen met een wetenschappelijke opleiding dan mannen. Het hoger beroepsonderwijs is door ongeveer evenveel mannen als vrouwen afgerond. Zowel mannen als vrouwen zijn bezig zichzelf te ontwikkelen door op bepaalde wijze kennis te vergaren. Dit zijn er echter niet opvallend veel. De meeste initiatiefnemers beschikken over computervaardigheden (email, internet). Toch geven relatief veel mannen aan niet over computervaardigheden te beschikken.

Figuur 23: Variabelen van "Menselijk kapitaal" uitgesplitst naar geslacht

Ook van menselijk kapitaal is een overzicht gemaakt zonder onderscheid te maken tussen mannen en vrouwen. De variabele computervaardigheden is in deze tabel niet opgenomen, omdat 92% aangaf hierover te beschikken. Wanneer iemand hoogopgeleid is (HBO + WO) en daarnaast werkt aan kennisontwikkeling zou gesteld kunnen worden dat er een hoge mate van menselijk kapitaal aanwezig is. Zoals te zien in figuur 24 beschikken 20 van de 47 initiatiefnemers (43%) over een hoge mate van menselijk kapitaal. Slechts 8 van de 47 initiatiefnemers (17%) heeft een lage mate van menselijk kapitaal.

Opleidingsniveau	Kennisontwikkeling		Totaal
	ja	nee	
WO	5	5	10
HBO	15	7	22
MBO	7	8	15
	27	20	47

Figuur 24: Totaal menselijk kapitaal

5.2.2 Resultaten betreffende groepssamenstelling

Per voorziening is gemiddeld 2,8 persoon betrokken bij het nemen van het initiatief. In deze paragraaf worden de resultaten gepresenteerd wat betreft de groepssamenstelling. In figuur 25 is te zien dat de meeste groepen uit vrouwen én mannen bestaan. Toch zijn er ook relatief veel groepen met alleen mannen.

Samenstelling groepen/ geslacht	Aantal groepen
Alleen mannen	6
Alleen vrouwen	3
Gemengd	8
Totaal	17

Figuur 25: Samenstelling van de groepen naar geslacht

In figuur 26 is de tijdsbesteding van de groepen in kaart gebracht. Interessant om te weten is dat de tijdsbesteding in het dagelijks leven weinig invloed heeft op het wel of niet initiatief nemen. 6 van de 17 groepen hebben namelijk alleen personen in de groep die weinig vrije tijd hebben. Zoals ook 6 groepen één of meerdere personen in de groep hebben die veel vrije tijd hebben.

Tijdsbesteding groepen	Aantal groepen
Relatief veel vrije tijd (huisvrouw/gepensioneerd) <i>Één of meer personen in de groep</i>	6
Relatief gemiddelde vrije tijd (parttime baan) <i>Één of meer personen in de groep</i>	5
Relatief weinig vrije tijd (voltijd baan) <i>Alle personen in de groep</i>	6
Totaal	17

Figuur 26: Samenstelling van de groepen naar tijdsbesteding

Tot slot is het menselijk- en sociaal kapitaal in kaart gebracht per groep. Zoals te zien in figuur 27 bevatten de meeste groepen initiatiefnemers personen met een vorm van menselijk- of sociaal kapitaal .

Menselijk kapitaal			Sociaal kapitaal		
	ja	nee		ja	nee
Kennisontwikkeling	14	3	Netwerk van contacten	15	2
Hoogopgeleid (wo + hbo)	14	3	(actief)lidmaatschap	14	3

Figuur 27: Menselijk- en sociaal kapitaal van de groepen initiatiefnemers

Conclusie

6.1 conclusies over “nieuwe” voorzieningen en hun initiatiefnemers

Het verdwijnen van voorzieningen is niet per definitie een negatief proces. Uit dit onderzoek blijkt dat er voor wat betreft de provincie Groningen nauwelijks behoefte is aan het ontwikkelen van extra dagelijkse voorzieningen. Wanneer deze voorzieningen door diverse processen uit het dorpsbeeld verdwijnen is dit niet erg, want deze behoefte kan elders worden vervuld. Het gebrek aan behoefte voor dagelijkse voorzieningen is ten eerste te verklaren door de opkomst van het internet die allerlei diensten vervangt, bijvoorbeeld: een boodschappenbezorgdienst. Ten tweede is het mogelijk dat de dagelijkse voorzieningen niet gezocht worden nabij de woning, maar nabij de werklocatie.

Opvallend is dat er weinig voorzieningen zijn waarbij educatie als functie centraal staat. Het kan zijn dat het organiseren van een voorzieningen met educatie als doel meer complex is dan het organiseren van een voorziening waarbij ontmoeting centraal staat en daarom minder vaak voorkomt. Een andere reden kan zijn dat mogelijkheden tot zelfstudie en het internet de behoefte aan een dergelijke (fysieke) voorziening wegneemt.

Er mag dan weinig behoefte zijn aan (nieuwe) voorzieningen met een dagelijks frequentiegebruik, er is wel opvallend veel behoefte aan een voorziening waarbij ontmoeting centraal staat. Vooral de doelgroep volwassenen hebben voorzieningen voor zichzelf geïnitieerd waarbij periodiek gebruik of gebruik op lange termijn veelvoorkomend is.

Ten tweede worden er relatief veel voorzieningen opgezet betreffende sport en beweging, waarbij als aanleiding ‘het voorkomen van’ genoemd wordt (preventieve denkwijze). Het voorkomen van zwaarlijvigheid is de meest genoemde reden bleek tijdens de telefonische interviews. Deze voorzieningen zijn het vaakst bedoeld voor kinderen, jongeren en ouderen. Er is in Nederland een algemene zorg over het gebrek aan beweging (Wendel-Vos 2002), het is dan ook niet verassend dat deze zorg zich ook op dorpsniveau vertaalt.

De kosten van het organiseren van een voorziening lopen ver uiteen, omdat het afhankelijk is van de inhoud. Subsidies worden het vaakst verkregen van de provincie en gemeente, waarbij de laatstgenoemde per voorziening het meeste geld verstrekt. Ook bedrijven (veelal banken) en stichtingen leveren regelmatig een bijdrage aan het realiseren van een voorziening. Ondernemers die een voorziening opzetten (diensten) zoals een dorpsboerderij of mini-museum hebben dit veelal zonder subsidie gedaan. Onwetendheid over de mogelijkheid tot subsidies kan hier een verklaring voor zijn. Wellicht hangt dit samen met het idee dat ondernemers een winstoogmerk hebben en daarom niet als belangrijke voorziening voor de dorpsgemeenschap worden gezien.

Het tijdsproces van een idee tot uitvoering is grofweg in te delen in voorzieningen die binnen een jaar gerealiseerd zijn en voorzieningen die langer dan een jaar nodig hebben om tot realisatie te komen. In tegenstelling tot de verwachting leidt een goed voorbeeld elders niet tot snelle realisatie (< 1 jaar) van de voorziening in eigen dorp. Overlast zorgt echter logischerwijs wel voor een realisatie binnen een jaar. In de telefonische interviews kwam naar voren dat de snelheid van het proces het meest afhankelijk is van het wel of niet hebben van een geschikte locatie.

Initiatief nemen tot het organiseren van een voorziening is niet iets wat dorpsbewoners alleen doen. Gemiddeld zijn er 2,8 personen per voorziening bij betrokken. Tijdsbesteding heeft geen invloed op de samenstelling van de groepen. Zowel mensen met veel vrije tijd, als mensen met weinig vrije tijd zijn initiatiefnemer. Ook het geslacht lijkt onbelangrijk binnen de groep, verschillende groepssamenstellingen zijn namelijk vastgesteld.

Het hebben van ontmoetingsplekken in het dorp werd in de literatuur als relevant aangemerkt, omdat dit een platform zou zijn voor het faciliteren van sociaal kapitaal. Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste dorpen waar initiatieven zijn ontplooit, beschikken over een ontmoetingsruimte. Uit de telefonische gesprekken met de initiatiefnemers bleek echter niet dat deze ontmoetingsruimtes een belangrijke rol hebben gespeeld bij het vormen van het idee voor een nieuwe voorziening. Er zijn daarnaast ook dorpen

in de dataset waarbij de initiatiefnemers niet beschikten over een ontmoetingsruimte. Opvallend is dat 46% van de personen initiatief neemt wanneer zij relatief kort in het dorp wonen.

De gemiddelde leeftijd van de initiatiefnemer ligt in de provincie Groningen rond de 50 jaar. De spreiding van de woonduur in het dorp van de voorziening is groot. Opvallend is echter dat 46 % (inclusief de initiatiefnemers die elders wonen) van de personen initiatief neemt wanneer zij relatief kort (4-8 jaar) in het dorp wonen.

In totaal zijn er meer mannen dan vrouwen die initiatief nemen. Iets minder dan de helft beschikt over een hoge mate van menselijk- en/of sociaal kapitaal. Binnen een groep van initiatiefnemers is er vaak iemand aanwezig met menselijk- en/of sociaal kapitaal. Uit de cijfers blijkt niet dat een hoge mate van menselijk- en/of sociaal kapitaal een noodzakelijk kenmerk is van een initiatiefnemer. Uit de telefonische interviews bleek dat het hebben van iemand in de groep die over een extern netwerk van contacten bezit het meest essentieel is voor het succes van een initiatief.

6.2 Discussie

Met dit onderzoek is een globale indruk verkregen van voorzieningen en hun initiatiefnemers voor de provincie Groningen. Door het brede karakter van het onderzoek is het gelukt om enkele patronen en opvallendheden aan te tonen, welke bruikbaar kunnen zijn voor de toekomst van het platteland en voor eventueel vervolgonderzoek.

Een ander positief aspect aan het onderzoek is de mate van respons. Doordat de cases met een positieve reden geselecteerd zijn is de respons erg hoog. In de praktijk blijkt dat mensen graag vertellen over iets waarvoor ze zich hebben ingezet, zoals voor een (nieuwe) voorziening in het dorp. Er was dan ook geen enkele non-response, iedereen wilde graag meewerken aan het onderzoek.

Een eerste kanttekening van het onderzoek is het verlies aan gedetailleerde informatie tijdens de telefonische interviews. Naast de antwoorden op de vragenlijst was er meer zijdelingse (bruikbare) informatie dan van tevoren verwacht. Er zijn tijdens de interviews wel aantekeningen gemaakt, maar citaten van respondenten zijn bijvoorbeeld 'verloren' gegaan. Bij een volgend onderzoek is het dan ook aan te bevelen (telefonische) interviews altijd op te nemen, ook al is het interview (semi)gestructureerd.

Enkele opvallende zaken zijn nog het vermelden waard, ook al kunnen ze niet worden "bewezen". Uit de gesprekken bleek dat het bestaan van een subsidie zelf ook een reden kan zijn om initiatief te nemen. In de praktijk is geld dus een prikkel om 'iets' te organiseren in het dorp. Provincie Groningen reserveert tot 2020 geld om voorzieningen in krimpende regio's overeind te houden (Provincie Groningen, 2010).

Daarnaast zijn er veel feesten of evenementen in dorpen die in de verte gerekend zouden kunnen worden tot een voorziening. Zeker nu de resultaten aantonen dat er meer behoefte is aan ontmoeting op periodieke termijn. Jaarlijkse festivals, eenmalige workshops, rommelmarkten, dorpsfeesten, etc. zijn terugkerende elementen die niet geregistreerd worden als voorziening, maar voor een dorpsgemeenschap wel als zodanig kan functioneren.

Een tweede kanttekening is het gemis van kennis over bestaande voorzieningen in het dorp. Er is niet gevraagd naar het aantal en de aard ervan, ook de eventuele afstand tot voorzieningen elders is niet in kaart gebracht. Uitgebreide kennis over bestaande voorzieningen in relatie tot nieuwe voorzieningen zouden de uitkomsten van dit onderzoek reëler maken.

Verdieping van het onderzoek is aan te bevelen. Het zou interessant zijn om de beweegredenen van de initiatiefnemer tot de plek waar de voorziening gecreëerd wordt met meer detail in kaart te brengen. Deze relatie zou meer inzicht geven in de reden tot initiatief.

Naast verdieping van het thema is verbreding van het onderzoeksgebied aan te bevelen. Wanneer er meer cases waren verzameld per provincie zouden ook bijvoorbeeld geografische spreidingsresultaten interessant

worden. De relatie tussen initiatieven en bevolkingsdaling of -stijging zouden in beeld kunnen worden gebracht. De moeilijkheid is dat de onderzoeker echter niet weet wanneer er een representatieve hoeveelheid cases is bereikt, want de totale omvang is onbekend.

Wat betreft de doelstelling van het onderzoek is het enkel mogelijk om ideeën te uiten over hoe de overheid het ontstaan van initiatieven op het platteland zou kunnen stimuleren. Er blijkt uit de interviews dat het hebben van een extern netwerk van belang is. Het is daarom aan te raden om vanuit de overheid te 'netwerken' binnen dorpsgemeenschappen. Periodiek aanschuiven bij dorpsvergaderingen is hiervoor een idee. Daarnaast is communicatie over beschikbare (en bruikbare) subsidies voor dorpen noodzakelijk. Een goede ondersteuningsstructuur (dit kan ook een netwerk zijn) kan initiatiefnemers namelijk helpen barrières te overwinnen (bijvoorbeeld: regelgeving, subsidieaanvragen).

Bronnen

- Altink W. M. M., Schoonman W. en Seegers J. (2004) *Menselijk kapitaal: de ontwikkeling van mensen in organisaties*. Assen: van Gorcum
- Atterton J. (2007) *The 'strength of weak ties': social networking by business owners in the highlands and islands of Scotland*. Sociologia Ruralis 47-3, p. 228-245
- Ball S. en A. van der Kooij (2004) *Meer dan één gebouw: een formule voor het vormgeven van een succesvolle multifunctionele accommodatie*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn
- BBSR; Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung (2010) *Regionale daseinsvorsorgeplanung: Ein leitfaden zur anpassung der öffentlichen daseinsvorsorge an den demographischen wandel*. Berlijn: Bundesministerium für verkehr, bau und stadtentwicklung (BMVBS)
- Boer D. den, Bouwman H., Frissen V. en Houben M. (2005) *Methodologie en statistiek voor communicatie onderzoek*. Amsterdam: Kluwer
- Buck Consultants International (2004) *Cultureel erfgoed; voor en door de Vastgoedmarkt, een quickscan*. Nijmegen: Uitgave Projectbureau Belvédère
- Centraal bureau voor de Statistiek (CBS) *Aantal voorzieningen per 100.000 inwoners in landelijke en stedelijke gemeenten, 2001, 2005 en 2009*. www.cbs.nl (bezoekt op 18 augustus 2010)
- Dam F. van, Droogleever J., Knulst W., Mommaas J.T. en Verhoeff R. (2000) *Ruimte voor de toekomst deel 4: ruimte voor vrijetijd*. Assen: van Gorcum
- Engbersen R., van den Houten M., van der Kooij A., Sprinkhuizen A. en Wilms P. (2005) *Verrassende ruimte: Een sociale en economische agenda voor het landelijk gebied*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn
- Falk I. en S. Kilpatrick (2000) *What is Social Capital? A Study of Interaction in a Rural Community*. Sociologia Ruralis 40-1, p.87-110
- Favry E., Hiess H. en Hollerweger E. (2006) *Daseinsvorsorge im ländlichen raum; Diensleistungen der daseinsvorsorge zwischen ehrenamt, markt und staat*. Wenen: Transdisziplinäres forschende geistes-, social- und kulturwissenschaften (TRAFO)
- Flowerdew R. en D. Martin (2005) *Methods in Human Geography; A guide for students doing research project*. Essex: Pearson Education Limited
- Fløysand A. En P. Sjøholt (2007) *Rural development and embeddedness: The importance of human relations for industrial restructuring in rural areas*. Sociologia Ruralis 47-3, p. 205-227
- Hinde S. (1997) *From corner teashop to internet cafe*. Elsevier Science
- Jóhannesson G. P., Skaptadóttir U.D. en Benediktsson K. (2003) *Coping with social capital? The cultural economy of tourism in the north*. Sociologia ruralis 43-1, p. 3-15
- Knickel K. en H. Renting (2000) *Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development*. Sociologia Ruralis 40-4, p. 512-528
- Kooij A.M. van der (2003) *Rust,ruimte en hectiek; Inventarisatie van voorzieningen in het landelijk gebied, voor taakcombineerders*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn
- Lammerts R. en G. Doğan (2004) *Werkelijk waar: onderzoek naar economische en sociale participatie en het voorzieningengebruik van bewoners in kleine dorpen in Midden-Drenthe*. Utrecht: Verwey-Jonkers instituut

Lægren A.S. (2002) The petrol station and the internet café: rural technospaces for youth. *Journal of Rural Studies* 18-2, p. 157-168

Liff S. (1998) Cybercafes and telecottages: increasing public access to computers and the Internet. SurveyReport. ESRC Research Programme Virtual Society

Marsden T. (2009) Mobilities, Vulnerabilities and Sustainabilities: Exploring Pathways from Denial to Sustainable Rural Development. *Sociologia Ruralis* 49-2, p.113-131

Nieminen T., Martelin, T., Koskinen, S., Simpura, J., Alanen, E., Härkänen, T. en Aromaa, A. (2008) Measurement and socio-demographic variation of social capital in a large population-based survey. *Social indicators Research* 85, p.405-423

Nimwegen N. en L. Heering (2009) Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2009; Van groei naar krimp, een demografische omslag in beeld. Amsterdam, Nederlands interdisciplinair Demografisch instituut

Pallagst K., Aber J., Audirac I., Cunningham-Sabot E., Fol S., Martinez-Fernandez C.,... en Rich J. (2009) The future of shrinking cities; problems, patterns and strategies of urban transformation in a global context. UC Berkeley, IURD Monograph Series, Institute of Urban and Regional Development

Phillipson, J., M. Gorton en L. Laschewski (2006) Local Business Co-operation and the Dilemmas of Collective Action; Rural Micro-business Networks in the North of England. *Sociologia Ruralis* 46-1, p.40-60

Ploeg J.D. van der en H. Renting (2000a) Impact and Potential: A Comparative Review of European Rural Development Practices. *Sociologia Ruralis* 40-4, p. 529-543

Ploeg J.D. van der, Renting H., Brunori G., Knickel K., Mannion J., Marsden T., ... en Ventura F. (2000b) Rural development: From practices and policies towards theory. *Sociologia Ruralis* 40-4, p. 391-408

Provincie Groningen (2010) www.provinciegroningen.nl/actueel/dossiers/bezuinigingen/ (bezoekt op 6 december 2010)

Segers J. (2002) Methoden voor de maatschappijwetenschappen. Assen: van Gorcum

Shortall S. (2004) Social or Economic Goals, Civic Inclusion or Exclusion? An Analysis of Rural Development Theory and Practice. *Sociologia Ruralis* 44-1, p.109-123

Simon C., Vermeij L. en Steenbekkers A. (2007) Het beste van twee werelden; Plattelanders over hun leven op het platteland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Smeink H., Treep L. en van de Wiel E. (2001) Verslag werkconferentie 'Leven en werken in landelijk gebied'. Kasteel Groeneveld te Baarn

Stavenuiter M., Nieborg S., Strijbos J., Langers F. en Veeneklaas F. (2002) Taakcombineerders in het landelijk gebied: naar een sociale infrastructuur voor het combineren van arbeid en zorg op het platteland. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen. Utrecht: Verwey-Jonkers instituut

Steenbekkers A., Simon C. en Veldheer V. (2006) Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Svendsen G.L.H. (2006) Studying social capital in situ: A qualitative approach. *Theory and Society* 35, p.39-70

Thissen F. (2008) Inleiding Noordelijke conferentie Wmo-pilots 'oog voor elkaar': Leefbaarheid, sociale cohesie en informele zorg. Assen

Van Dale (2010) Online woordenboek www.vandale.nl (bezoekt op 4 oktober 2010)

Vermeij L. en G. Mollenhorst (2008) Overgebleven dorpsleven; Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

VROM/CBS (2009) *Het wonen overwogen; de resultaten van WoonOnderzoek Nederland 2009*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek

VROM (2009) *Verkenning van de Rijksagenda voor Krimp en Ruimte*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Wendel-Vos G.C.W., Schuit A.J. en Seidell J.C. (2002) *De gevolgen van beleidsmaatregelen uit de Nota Wonen op bewegingsarmoede in Nederland; onderdeel van de gezondheidseffectrapportage 'Mensen wensen gezond wonen'*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne

Zukewich N. en D. Norris (2005). *National experiences and international harmonization in social capital measurement: A beginning*. Beschikbaar op <http://www.stat.fi/sienagroup2005/douglas1.pdf>. (draft version)

Om verder te lezen:

Curtis White K.J. en A.M. Guest (2003) *Community lost or transformed? Urbanization and social ties*. City and Community 2-3

Dekker P. (red), Arnold M., Steenvoorden E., Tammes P. en Tiemeijer W. (2009) *Metten wat leeft? Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Engbersen R., Kooij A. van der en Fokkens B. (2001) *De krachten gebundeld: bestuurlijke samenwerking in het landelijk gebied*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Hermans F., Horlings I., Beers P.J. en Mommaas H. (2009) *The contested redefinition of a sustainable countryside: revisiting Frouws' rurality discourses*. Sociologia Ruralis 50-2, p. 46-63

Kooij A.M. van der (2003) *Klant.com: De buurtschappen; inventarisatie van het huidige en gewenste voorzieningenniveau in de buurtschappen de Elshof en Wesepe in de gemeente Olst-Wijhe*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn

Mak G. (1996) *Hoe God verdween uit Jorwerd*. Amsterdam: Atlas

Meer M. van der, Thissen F., Droogleever Fortuijn J., van der Tak I. en van der Wouw D. (2008) *De Sociale Draagkracht van Dorpen in Borsele: Leefbaarheid, sociale cohesie en community care in kleine dorpen*. Amsterdam: Amsterdam institute for Metropolitan and International Development Studies

Skuras D., Meccheri N., Moreira M.B., Rosell J en Stathopoulou S. (2005) *Entrepreneurial human capital accumulation and the growth of rural businesses: a four-country survey in mountainous and lagging areas of the European union*. Journal of rural studies 21, p.67-79

Wieldraaijer E. en F. van den Berg (2007) *Een vorm van delen: Gelders Kulturhus*. Arnhem: Provincie Gelderland

Woods M. (2005) *Rural geography: Processes, responses and experiences in rural restructuring*. London: Sage publications

Bijlagen

Bijlage I

Algemene vragen over voorziening /woordvoerder

Vraag/idee

- *wat was de aanleiding voor het nemen van dit initiatief?*

Randvoorwaarden

- *type voorziening
(bijv. sport en beweging, ontmoeten, diensten, etc)*
- *welke doelgroep
(bijv. jongeren, ouderen, vrouwen, mannen etc)*
- *wie/hoeveel financiering (gemeente, bedrijfsleven/subsidie, sponsor)
(bijv. provincie 5000,- gemeente 2000,- EU-leader 3000,-)*
- *Hoeveel tijd kostte het hele proces 'van idee tot klaar' (afroeden in maanden)
(bijv. aug2007-juli2009)*

Faciliteren sociaal kapitaal

- *welke ontmoetingsplekken zijn er in het dorp, waar je andere dorpsgenoten treft?
(bijv. dorpscafé, dorps huis, schoolplein)*

Persoonlijke vragen, ook aan andere initiatiefnemers

Initiatiefnemer(s)

Persoonlijke kenmerken:

- *leeftijd*
- *geslacht*
- *woongeschiedenis (hoe lang woonachtig in dorp)*
- *tijdsbesteding (voltijd/parttime/huisvrouw/gepensioneerd)*

Menselijke kapitaal:

- *Wat is uw hoogst genoten opleiding?*
- *Bent u vaardig in het gebruik van digitale systemen als; email, internet en netwerksites?
Bent u momenteel een (online) opleiding/cursus aan het volgen of in een andere context kennis aan het opdoen?*

Sociaal kapitaal:

- *van welke vereniging(en) in het dorp bent u actief lid? (vrijwilliger zijn telt ook mee bij deze vraag)*
- *Kent u personen in bestuurlijke organen op hoger niveau (gemeente/provincie) en heeft u voor het organiseren van de voorziening 'gebruik' gemaakt van deze contacten?*

Bijlage II

Dataset 33 cases

Plaatsen* zijn cases welke in de dataset van 17 cases terecht zijn gekomen

	Plaats	Korte beschrijving
1.	Termunten*	Leegstaande kerk biedt cultuuraanbod en wordt nu gebruikt voor lezingen, concerten, tentoonstellingen etc.
2.	Usquert*	Filmhuis waar maandelijks (alternatieve) film wordt vertoond
3.	Appingedam*	Kinderboerderij als maatschappelijke stage MBO leerlingen en locatie voor dagbesteding verstandelijk gehandicapten
4.	Winneweer	(Natuurlijke) speelplek voor jonge kinderen
5.	Uithuizen*	Thuishuisformule: kleinschalige kinderopvang
6.	Spijk*	Mediatietuin naast begraafplaats, waar kinderen van basisschool tevens moestuintjes hebben en er leren over natuur
7.	Zandeweer*	Dorpsboerderij waarbij een zorgboerderij en dorpswinkel voor verse producten gecombineerd wordt.
8.	Tjuchem*	Ontmoetingsplek voor jongeren
9.	Stedum	Geen dorps huis, dus mobiele muziekinstallatie aangeschaft voor diverse (dorps)activiteiten
10.	Zijldijk	Leegstaande woning wordt woongroep voor jongeren met beperking, waarbij ouderen uit het dorp kunnen komen helpen
11.	Garrelsweer*	Maandelijks gezamenlijk eten voor ouderen in dorps huis
12.	Hornhuizen	Leegstaand dorpscafé krijgt deels voormalige functie terug en biedt daarnaast werkateliers voor kunstenaars
13.	Adorp*	Website, welke een (samenwerkings)platform vormt voor alle dorpsverenigingen
14.	Winsum	Voetbalveld voor kinderen
15.	Rottum	Leegstaand diakoniehuisje is gerenoveerd en wordt door cultuurhistorische waarde een toeristische trekpleister
16.	Woldendorp*	Zorgsupermarkt

Bijlage II

17.	Onnen	Naschoolse opvang
18.	Siddeburen*	Fitness tuin voor ouderen
19.	Pekela	Fietscrossbaan voor jongeren
20.	Niezijl*	In voormalige kruidenierswinkel nu mini museum
21.	Grootegast	Natuur en Milieu Educatie steunpunt, waar scholen terecht kunnen voor lespakketten en leskisten
22.	Muntendam*	Mobiel podium (samen met andere dorpen gekocht), welke voor verschillende dorpsactiviteiten kan worden ingezet
23.	Noordbroek	Voetbalkooi voor jongeren
24.	Schildwolde	Trimbaan voor jong en oud
25.	Oldambt	Mobiel filmtheater die voor de hele gemeente Oldambt reist
26.	Zuidwolde	MultiFunctionele Accommodatie: onderwijs, kinderopvang, sport, muziek en dorpsactiviteiten
27.	Vlagtwedde*	Zorghotel
28.	Kolham*	Terugkeer huisarts in het dorp, deze houdt nu periodiek spreekuur in een gedeelte van het dorps huis
29.	Nuis	Jeu-de-boules baan voor ouderen
30.	Heiligerlee	Steunste: informatie en ondersteuningspunt voor allerlei zaken: bijvoorbeeld hulpvragen over medicijnen halen, formulieren invullen, tuinklussen, hulp bij de computer etc.
31.	Sellingen*	Klussendienst in en om het huis waar ouderen, gehandicapten of chronisch zieken gebruik van kunnen maken
32.	Delfzijl	Ecologische zorgtuinderij creëert ontmoetingsplek voor tijdens pauzes/ontvangsten/vergaderingen etc.
33.	Baflo*	Halve dagopvang en verlengde dagopvang voor kinderen

